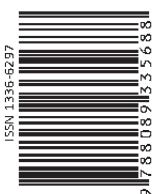

Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník X 1 • 2014 cena 2,99 €

MENOVÁ REFORMA V ČESKOSLOVENSKU V ROKU 1953

ILEGÁLNA CESTA ZA KŇAZSTVOM

PRÍBEH ZO SOVIETSKYCH GULAGOV

Width 740,0mm

ŠTÚDIE

- 3 Zbyšek Šustek
- Menová reforma v Československu v roku 1953 a jej hospodársko-politické pozadie**
- 30 Ivan A. Petranský
- Vlna perzekúcií Jehovových svedkov v Československu v rokoch 1954 – 1956**
- 46 Tomáš Gerboc, Martin Lacko
- Šesť rokov v poľskom podzemí: Ilegálna cesta rehoľníkov Štefana Horvátha SVD, Jozefa Šaba SVD a Róberta Borika SVD za kňazstvom**

DOKUMENTY

- 63 Matej Medvecký, Marek Syrný
- V zajatí špionómánie**
- 71 Ján Bábik, Martin Lacko
- Zápisky a listy kapitána Gustáva Neštiaka z nemeckej internácie (1944 – 1945)**

SVEDECTVO

- 102 Martin Lacko, Zuzana Kandrová
- Viliam Neupauer a jeho príbeh z gulagov 1945 – 1949**

119 RECENZIE

124 ÚPN INTERNE

Pamäť národa

1 • 2014
ročník X
vychádza 4×ročne

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
Námestie slobody 6
817 83 Bratislava 15
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Šéfredaktor
Mgr. Branislav Kínčok
Redaktori
Mgr. František Neupauer, PhD.
Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.

REDAKČNÁ RADA

Predseda
prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.
Členovia
prof. ThDr. Jozef Haľko, PhD.
prof. Dr. PhDr. Emília Hrabovec
Beáta Katrebová Blehová, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
PaedDr. ThDr. Ondrej Krajňák, PhD.
PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD.
PhDr. Michal Pehr, PhD.
doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.
Mgr. Ondrej Podolec, PhD.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Mgr. Adam Vanko

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Ing. arch. Mgr. Ján Pálffy, PhD.

TLAČ

Tlačiareň P+M, s. r. o., Turany
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Výmenné stredisko peňazi v podniku
Tesla-Hloubětín v dňoch menovej
reformy v roku 1953
Zdroj: ČTK

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2014
Všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
19. 5. 2014

MENOVÁ REFORMA V ČESKOSLOVENSKU V ROKU 1953 A JEJ HOSPODÁRSKO-POLITICKÉ POZADIE

ZBYŠEK ŠUSTEK

Menová reforma¹ uskutočnená v Československu v roku 1953 predstavuje aj po 60 rokoch hlbokú historickú traumu. V diskusiách pamätníkov rezonovala dlho po svojom uskutočnení. Vracali sa k nej vždy, keď sa objavili vážnejšie hospodárske ťažkosti, či už začiatkom 60. rokov, v rokoch 1968 – 1969² alebo dokonca ešte počas príprav menovej rozluky v rokoch 1992 – 1993.³ Hĺbku tejto traumy ukazuje intenzita diškurzu, ktorým sa k reforme pravidelne vracajú médiá v ostatných 20 rokoch pri jej okrúhlych výročiach.⁴ Bez výnimky ide o diškurz silno propagandistický, bez hlbších analýz príčin a podstaty reformy, často faktograficky nepresný, ale s dôrazom na sprievodné represívne opatrenia a protesty obyvateľov. Reformu predstavuje ako izolovaný jav, štátny bankrot a lúpež⁵ spáchanú na občanoch, bez nadväznosti na predchádzajúci menový a hospodársky vývoj, resp. zdôrazňuje len negatívne aspekty hospodárskeho vývoja po februári 1948. Chýba v ňom porovnanie s analogickými reformami v zahraničí alebo s inými spôsobmi, akými sa riešili povojnové menové ťažkosti. Avšak ani odborná literatúra, s jedinou výnimkou⁶, väčšinou o reforme nepodáva príliš ucelený a analytický obraz. Staršie práce⁷ citujú dobové dokumenty a oficiálne stanoviská, novšie⁸ bývajú kritické, ale tiež majú sklon hľadať jej príčiny len v období roku 1948⁹, prípadne sa témy dotýkajú iba okrajovo. Cieľom tejto práce je zasadiť reformu nielen do širších domácich súvislostí, ale do medzinárodného rámca, a napriek pretrvávajúcemu nedostatku poznatkov sa tak pokúsiť o jej objektívnejší obraz.

1 Úradný názov reformy bol peňažná reforma. Niektorí autori sa pokúšajú umelo hľadať medzi oboma názvami významové rozdiely alebo ich stavajú do protikladu, napr.: „Měnová reforma, kterou oficiální prohlášení vydávala za reformu peněžní...“ JIRÁSEK, Z.: Základní tendence vývoje československého měnového systému v letech 1945–1953. In: JIRÁSEK, Z. – NOVOTNÝ, J. – ŠOUŠA, J. – ŠŮLA, J. (red. rada): Měnové systémy na území českých zemí 1892–1993. Opava – Praha 1995, s. 95. Oba názvy sú však synonymá z rôznych jazyko-kultúrnych oblastí. V západnej a strednej Európe sa používajú kalky výrazov Währungsreform, reforme monétaire, t. j. menová reforma. Ruština a maďarčina naopak dôsledne používa výraz денежная реформа, resp. pénzreform, t. j. peňažná reforma. Reformy urobené v 50. rokoch vo východnej Európe boli pod ruským vplyvom nazvané „peňažné“ – reforma peněžná, reforma banescă, парична реформа. Spôsoby použitia v rozsiahlej literatúre jednoznačne ukazujú významovú zhodu oboch výrazov.

2 Spomienky autora z detstva na debaty rodičov a prarodičov.

3 Autori menovej rozluky v Čechách a na Morave sa obávali vplyvu reminiscencií na reformu na postoj verejnosti k rozluke v roku 1993.

HRDÁ, A. – KOLÍNOVÁ, A. – KYSILKA, P. – MORAVEC, J. – SURGA, L. – VOKATÝ, F.: Bankovky a mince České národní banky. Praha 1994, s. 18.

4 Ide o desiatky článkov v tlači a relácií v rozhlase a televízii z rokov 1990 – 2013, ktoré sú prevažne prístupné na internete: <http://aktualne.centrum.cz/ekonomika/grafika/2013/05/27/menova-reforma-1953-kalkulacka/>; <http://www.aktuality.sk/clanok/229628/vyrocie-menova-reforma-1953-statom-zorganizovana-nespravodlivost/>; <http://ekonomika.sme.sk/c/6820949/kradez-storocia-komunisti-obrali-ludi-menovou-reformou-o-celozivotne-uspory.html>; <http://infip.cz/danek/537/menova-reforma-z-roku-1953-loupez-za-bileho-dne>; <http://www.knihy-a.cz/6695/menova-reforma-1953-slo-o-nejvetsi-loupez-v-ceskoslovensku>; <http://www.plzen.eu/obcan/aktuality/z-mesta/odborna-historicka-konference-se-venuje-udalostem-menove-reformy-roku-1953.aspx>; <http://pavelherman.blog.idnes.cz/c/353243/Srovnani-Menova-reforma-1953-a-Transformacni-lecba-sokem-1991.html>; <http://www.novaustava.cz/clanky/menova-reforma-1953-ceskoslo>; <http://www.kscm-inh.estranky.cz/clanky/blog/srovnani--menova-reforma--1953--a-transformacni-lecba-sokem--1991.html>.

5 Komentáre sú silne ovplyvnené názvom knihy od autorov Z. Jiráka a J. Šůlu, z ktorej často čerpajú väčšinu informácií. JIRÁSEK, Z. – ŠŮLA, J.: Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1. Praha 1992.

KORENE REFORMY

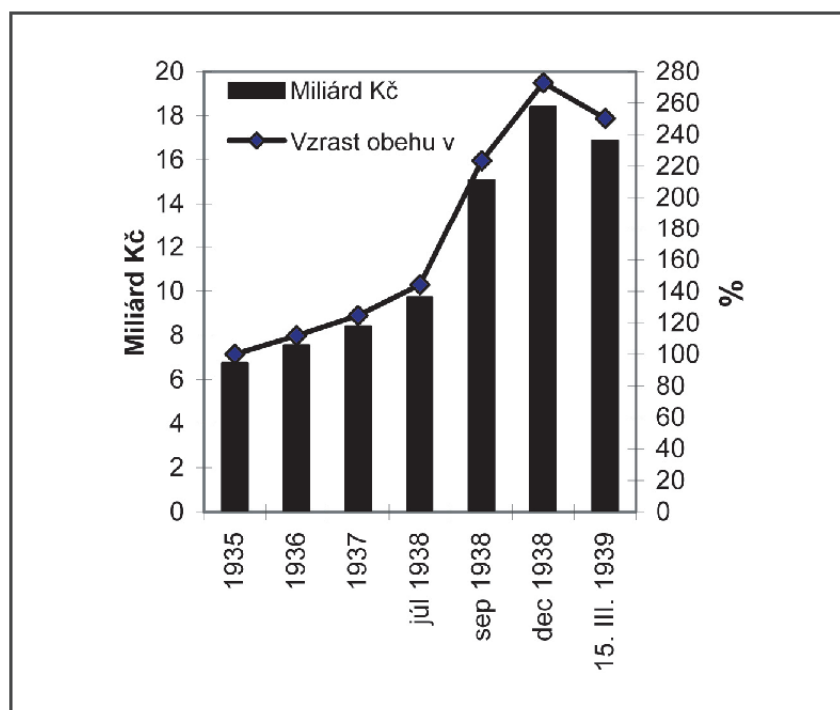
Menová reforma z roku 1953 nie je izolovaným javom, ale iba významným medzníkom v riešení menových a hospodárskych problémov, ktoré sa v Československu začali hromadiť od konca prvej polovice 30. rokov a boli doriešené vlastne až koncom 50. rokov, keď sa však objavili nové ťažkosti vyplývajúce najmä z extenzívneho rozvoja hospodárstva, rigidných foriem riadenia a izolácie Československa od technologicky vyspelých krajín.

V prvej polovici 30. rokov začali na československú menu synergicky pôsobiť dva silné exogénne faktory. Prvým bola svetová hospodárska kríza, dopad ktorej sa u nás prejavil oneskorene až v roku 1931, ale trval do roku 1936, keď sa iné štáty z dôsledkov krízy už vymanili.

Druhým bolo ohrozenie republiky nacistickým režimom v Nemecku, ktorý sa usiloval o revíziu výsledkov 1. svetovej vojny a podporoval ďalšie štáty, ktoré mali rovnaké ciele, ale samy nemali silu ich presadiť. Preto k nacistickému Nemecku inklinovali ako k prirodzenému spojencovi. Časová zhoda oboch nepriaznivých faktorov donútila Československo v podmienkach poklesu výroby na 60 % a veľkej nezamestnanosti začať sa od roku 1935 pripravovať na obrannú vojnu. Rozbehla sa zbrojná výroba, budovali sa pohraničné opevnenia a záložné výrobné a administratívne kapacity v hlbšom zázemí (Dubnica – zbrojovka, Turčianske Teplice – záložné sídlo národnej banky, Harmanec – záložná tlač-

čiareň cenín). Situáciu zhoršoval prevod kapitálu židovských vlastníkov, ktorí sa cítili existenčne ohrození prípadnou nemeckou okupáciou, do bezpečného zahraničia. Neskôr ich nasledovali aj iní domáci i zahraniční vlastníci.¹⁰ Vývoz kapitálu oslaboval hospodárstvo, zhoršoval jeho schopnosť čeliť dôsledkom krízy i budovať obranný potenciál. V roku 1938 bolo potrebné pokryť aj náklady na dve mobilizácie, starostlivosť o utečencov z pohraničia a vytyčenie nových hraníc.

Išlo o neproduktívne náklady, ktoré sa vo veľkej miere kryli inflačnou emisiou peňazí. Formálne sa sčasti uhradili vyhlásením 50 a 100 korunových bankoviek za štátovky. Tým sa znížil rozsah zlatého krytia meny a štátovky sa stali súčasťou štátneho dlhu. V tejto situácii vzrástol peňažný obeh od roku 1935 do 15. marca 1939 zo 6,74 na 16,8 miliárd (ďalej mld.) Kč¹¹ (pozri graf 1). Najprudší rast nastal v roku 1938, pričom už predtým ročná miera inflácie dosahovala 13 %.

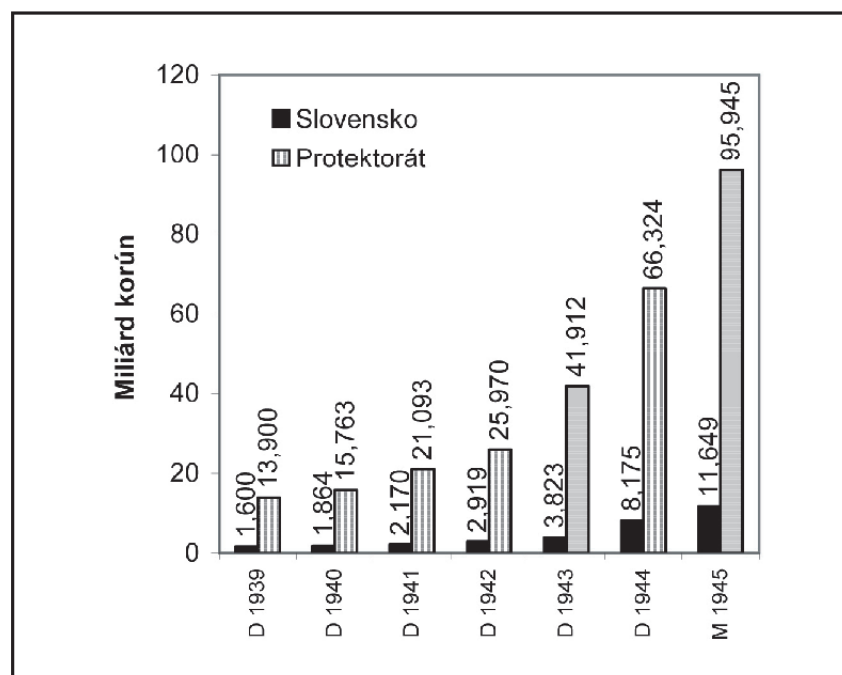

Graf 1. Absolútny a relatívny vývoj obeživa vrátane vkladov v ČSR v druhej polovici 30. rokov (Zdroj: Z. Šustek)

- MUSILOVÁ, D.: Měnová reforma 1953 a její sociální důsledky. Studie a dokumenty. Dokumenty o perzekuci a odporu, Svazek 8. Praha 1994.
- KAPLAN, K.: Od peněžní reformy k X. sjezdu KSČ. In: Sborník historický, sv. 11. Praha 1963, s. 149 – 186; SÉM, J.: Papírové peníze na území Československa. Hradec Králové 1977; SPÁČIL, B.: Česká měna od dávné minulosti k dnešku. Praha 1973.
- HÁSKOVÁ, J. – KOŠTEL, M. – NOVOTNÝ, J. – PEKÁREK, J. – SURGA, L.: Československé bankovky, státopky a mince 1919–1992. Praha 1992; VOREL, P.: Od pražského groše ke koruně české 1300–2000. Průvodce dějinami peněz v českých zemích. Praha 2000; VONDRA, R.: Peníze v moderních českých dějinách. Praha 2012; PECNÍK, M. – NOVANSKÝ, T.: Peňažná reforma v Československu v roku 1953. Príbeh ľudí a peňazí. Banská Bystrica 2013.
- Je to príznačné aj pre dielo takého renomovaného autora ako je profesor F. Vencovský: VENCOVSKÝ, F.: Měnová politika v české historii. Praha 2001, s. 70; VENCOVSKÝ, F.: Vzestupy a propady československé koruny. Historie československých měnových poměrů. Praha 2003, s. 132; alebo pre populárne ladenú publikáciu: NOLČ, J.: Numismatika – peníze v českých zemích. Brno 2009, s. 40.
- LACINA, V. – DOLEŽALOVÁ, V.: Základní charakteristika výchozí situace a vývoje československé ekonomiky v meziválečném období. In: KUBŮ, E. – PÁTEK, J. (ed.): Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami. Praha 2000, s. 52.
- KČ – koruna československá – skratka a názov základnej jednotky československej meny, ktoré sa používali od 14. 4. 1919 do 27. 1. 1939.

Rozbitím zvyšku republiky sa hotovostný peňažný obeh rozdelil na 9,986 mld. K¹² v Čechách a na Morave a 1,1418 mld. K na Slovensku¹³, kde pre ďalší vývoj meny a hospodárstva nastali diametrálne odlišné podmienky.

V Protektoráte Nemci zaviedli súbežný zákonný obeh marky a koruny v pomere 1 RM¹⁴ za 10 K. Vzhľadom na teoretickú zlatú paritu oboch mien (1 RM = 12,41 K) išlo navonok o zhodnotenie koruny, no vzhľadom na reálny pomer kúpnej sily (1 RM = 6 – 7 K) tým Nemci dosiahli výrazné znehodnotenie koruny. Navyše pravidlá obehu stanovili tak, že Národná banka pre Čechy a Moravu bola povinná marky z obehu sťahovať, vydávať za ne koruny a stiahnuté marky odvádzať Ríšskej banke, ktorá ich pripisovala na zvláštny, de facto fiktívny účet, ktorý slúžil ako podklad pre formálne krytie koruny. Z hľadiska osôb, ktoré pricestovali z Ríše do Protektorátu, tento systém umožňoval lacné nákupy a viedol najmä na počiatku existencie Protektorátu k vykupovaniu tovaru. Z hľadiska menového išlo o platenie všetkých nemeckých výdavkov v Protektoráte emisiou korún, ktorá nemala tovarové krytie. Obeh korún preto sústavne rástol (pozri graf 2). Koruna plnila úlohu typickej okupačnej meny, ktorú však paradoxne vydávala a spravovala samotná okupovaná krajina. Od 2. októbra 1939 bol v Protektoráte zavedený prídellový systém na potraviny, obuv, ošatenie, mydlo, uhlie a tabak, ktorý obmedzoval spotrebu ľudí. Prídely pritom až do konca vojny klesali. Pri nízkych úradných cenách sa tak

Graf 2. Vzrast hotovostného obehu na Slovensku a v Protektoráte k 31. decembru 1939 – 1944 a k 31. marcu 1945 (Zdroj: Z. Šustek)

začala hromadiť nerealizovateľná kúpna sila v mene, ktorej čoraz väčšmi chýbala protihodnota v tovare. Úradné ceny počas okupácie síce vzrástli 1,52 krát, ale pri 1,4 násobnom raste miezd, ktorým Nemci uskutočňovali svoju politiku cukru a biča a zároveň vyrovnávali protektorátnu hladinu miezd na ríšsku úroveň, nemohli rast kúpnej sily sterilizovať. Prítom ceny na čiernom trhu rástli exponenciálne a naznačovali skutočný vývoj hodnoty peňazí (pozri tab. 1).

Vo vzťahu k iným menám, vrátane slovenskej koruny však platili až do 1. októbra 1940, keď Nemci začleni-

li Protektorát do jednotného colného územia s Ríšou, pôvodné kurzy. Od tohto dátumu sa však koruna stala aj vo vzťahu k cudzine 1/10 ríšskej marky a formálne bol aj zvýšený jej zlatý obsah na 0,03584 g zlata. Išlo však iba o fikciu.

Ďalej bol Protektorát nútený platiť ríši tzv. matrikulárny príspevok vo výške 42,3 mld. korún¹⁵, predstavujúci významný zdroj štátneho dlhu Protektorátu, ktorý inak aj v takých nepriaznivých podmienkach mal takmer vyrovnaný rozpočet. Toky tovaru z Protektorátu do Ríše výrazne prevažovali nad tokmi opačným smerom.

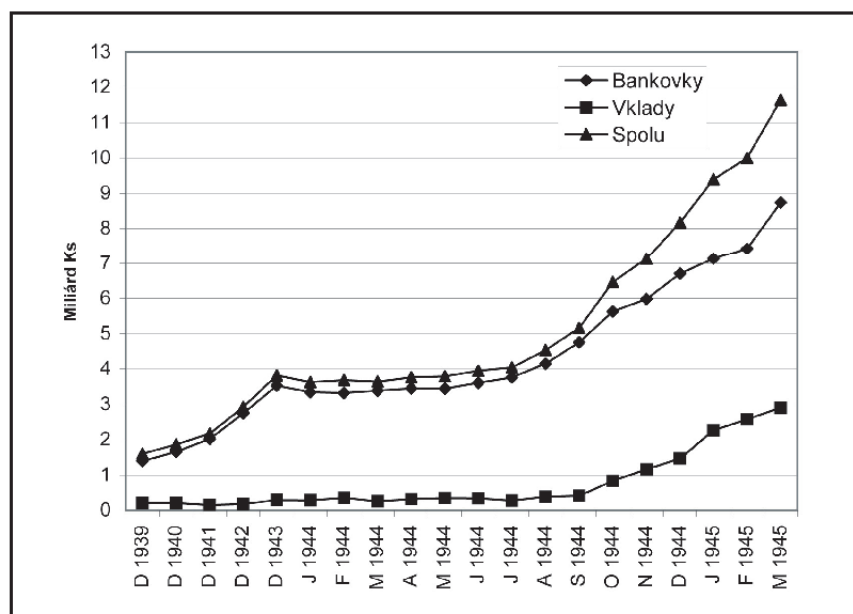
- 12 K – koruna – skratka a názov československej menovej jednotky zavedená 27. 1. 1939. Po vzniku protektorátu sa používala aj v Čechách a na Morave až do menovej reformy 31. 10. 1945. Rovnakou skratkou sa na Slovensku označovala aj koruna v invázijských platidlách vzoru 1944. Tá istá skratka sa používala aj na celom území monarchie na označenie rakúsko-uhorskej koruny až do jej náhrady národnými menami nástupníckych štátov.
- 13 SÉM, J.: Papírové peníze na území Československa, s. 118.
- 14 RM – Reichsmark – ríšska marka – skratka a názov základnej jednotky nemeckej meny zavedenej po skončení inflácie menovým zákonom z 30. 8. 1924. Platila do separátnych menových reforiem v západnom (21. 6. 1948) a východnom Nemecku (28. 6. 1948). V literatúre i dokumentoch sa často vzťahuje i na sumy vyplácané v platidlách súbežnej meny – Rentenmark (dôchodkovej marky) so skratkou RtM, ktorú 10. 1. 1924, v závere hyperinflácie, zaviedli ako preklenovaciu stabilnú plnohodnotnú menu. Po skončení inflácie obiehal v menšom rozsahu v pomere 1 : 1 s ríšskou markou. Od septembra 1939 umožňovala obchádzať zákon o ríšskej marke a vydávať 1 a 2 markové bankovky, ktoré Ríšska banka vydávať nesmela a ktoré nahradili strieborné a niklové mince.
- 15 VENCOVSKÝ, F.: Měnová politika v české historii, s. 96.

ŠTÚDIE

Zbyšek Šustek • Menová reforma v Československu v roku 1953 a jej hospodársko-politické pozadie

Tab. 1. Vývoj cien štyroch druhov potravín v korunách v Protektoráte v rokoch 1939 – 1945²⁰

Tovar	Cena	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
Múka	čierna	5,00	10,00	18,00	25,00	50,00	65,00	100,00
	úradná	2,80	3,20	3,70	3,70	3,70	3,70	3,70
Bravčové	čierna	17,50	27,50	61,50	150,00	300,00	550,00	800,00
	úradná	14,00	19,00	23,00	23,25	23,65	23,65	23,00
Maslo	čierna	25,00	63,00	92,80	120,00	300,00	700,00	1000,00
	úradná	23,00	34,00	35,20	36,00	36,50	36,25	35,20
Káva	čierna	90,00	125,80	250,20	2500,00	x	4500,00	x
	úradná	42,00	x	x	x	x	x	x

Graf 3. Vzrast obeživa na Slovensku v ku koncu rokov 1939 – 1943 a od januára 1944 do marca 1945 (Zdroj: Z. Šustek)

Výsledkom bola nedobytná pohľadávka Protektorátu voči Ríši vo výške 135 miliárd K.

Na Slovensku Nemci nadiktovali kurz koruny a marky presne na úrovni teoretickej zlatej parity oboch mien (1 RM = 12,41 Ks¹⁶). Slovenská koruna tak bola oproti svojej reálnej hodnote znehodnotená ešte viac ako v Protektoráte, no obe meny ostali v devízovom vzťahu a neobiehali súbežne. Pohľadávky medzi Slovenskom a Nemeckom sa vyrovnávali klíringom. Pritom Slovenská národná banka (ďalej SNB) dokázala systémom tzv. skladačiek nastaviť pravidlá vývozu tak, že vývozcovia mohli tovar vyvážať až po preukázaní dovozu zodpovedajúceho množstva iného tovaru, resp. za tovar dostali od banky, ktorá bola aj klíringovým centrom, vyplatené peniaze až keď bolo dovezené z Nemecka dostatočné

množstvo iného tovaru. Vďaka tomu nevyhnutné pohľadávky dosiahli na konci vojny iba 2,8 mld. Ks (niekedy uvádzaný údaj 7 mld. nie je presný, no aj on je omnoho nižší, ako pohľadávka Protektorátu). Okrem toho na Slovensku fungovalo voľné zásobovanie asi o dva roky dlhšie ako v iných blízkych štátoch. Až 1. júla 1941 tu bol zavedený prídellový systém na múku a chlieb a v septembri 1941 bol rozšírený na mlieko, mäso, cukor a zemiaky. Nebol však taký rigoróznym ako v protektoráte. Navyše, vďaka väčšiemu podielu vidieckeho obyvateľstva, ktoré si potraviny dorábalo samo, sa týkal menšej časti populácie. Až do obsadenia Talianska Spojencami v roku 1943 sa na Slovensko dovážal aj luxusný tovar ako južné ovocie, ryža a mandle.¹⁷ Okrem toho Slovensko až do 1. októbra 1940 využívalo výhody colnej únie s Protektorátom a sudetským územím, ako aj špeciálneho kurzu 1 : 1 slovenskej koruny k protektorátnej. Vďaka tomu si slovenská koruna dlho udržiavala stálu vnútornú hodnotu. Rast obeživa, ktorý až do septembra 1944 predstavoval takmer lineárne pokračovanie inflácie v ČSR z konca 30. rokov, bol kompenzovaný vyšším rastom cien (2,52 krát). Neexistoval ani taký rozvinutý čierny trh ako v Protektoráte, ceny potravín zväčša nepresahovali trojnásobok úradných a podľa situácie miestami aj klesali.¹⁸ Až v lete 1944 sa začali miestami prejavovať zásobovacie problémy, najmä s tukmi, zemiakmi, obuvou, pneumatikami na bicykle a ráfovým železom na údržbu poľnohospodárskeho vybavenia.¹⁹

Zásadný zlom vo vývoji meny a hospodárstva nastal až po nemeckej okupácii časti slovenského územia. SNB dávala pre potrebu okupanta na základe zmien Ministerstva financií do obehu mesačne cca 1 mld. Ks. Do marca 1945 preto obeh vzrástol

Do marca 1945 preto obeh vzrástol

16 Ks – koruna slovenská – skratka a názov menovej jednotky zavedenej na Slovensku vládnym nariadením č. 45 zo 4. 4. 1939 Sl. z.

17 KUBÍK, P.: Slovensko-talianske vzťahy v rokoch 1939 – 1945. Bratislava 2010, s. 317.

18 LACKO, M.: Situačné hlásenia okresných náčelníkov január – august 1944. Trnava 2005, s. 197 a 208.

19 Tamže, s. 11, 13, 15, 17, 43, 92, 224, 233, 236, 249.

20 HORNA, M.: Souběžná měna a problém černých cen. Praha 1948, s. 62.

na 11,649 mld. Ks (pozri graf 3).²¹ Na oslobodenom území mala podobný inflačný účinok emisia inváznych poukážok vydávaných Československým menovým úradom pre potreby oslobodzujúcich armád. Tak isto inflačnou emisiou peňazí sa v lete kryli aj výdavky na obnovu zničenej infraštruktúry. K zvýšeniu obeživa významne prispela výmena pengő na časti južného Slovenska.²² Do konca októbra 1945 preto peňažný obeh vzrástol na 16 mld. Ks. Zároveň sa fakticky zrútilo zásobovanie, lebo armády odviekli hospodárske zvieratstvo a zásoby potravín. Niektoré obce boli vypálené, poničená dopravná sieť neumožňovala prevážať zásoby z miest, kde sa zachovali, tam, kde chýbali úplne. Aj mnohí samozásobitelia sa stali závislými od zásobovania z verejných zdrojov.

Absolútny vzrast obeživa bol na Slovensku omnoho nižší ako v Protektoráte, ale relatívne dosiahol s oneskorením veľmi podobné hodnoty.

MENOVÁ REFORMA Z ROKU 1945

Spôsob uskutočnenia menovej reformy z 31. októbra 1945 a jej účinky sú základným kameňom pre pochopenie príčin menovej reformy z roku 1953. Reformu začali pripravovať v lete 1945 dve komisie, politická a expertná.²³ Jej autori si uvedomovali, že počas vojny vznikol na celom území značný previs obeživa, ktorý bolo treba eliminovať.

Zásadne sa však rozchádzali v názore, ako tento problém vyriešiť.

V rovine vecnej a etickej stáli predtroma dilemami:

1. Či tento previs zlikvidovať jednorazovým opatrením (repudiáciou) a v obehu ponechať len množstvo obeživa nevyhnutné pre chod hospodárstva, alebo uvoľniť cestu samovoľnému vývoju, ktorý by vytvoril rovnováhu medzi existujúcou masou peňazí a množstvom tovaru a služieb, t. j. pripustiť infláciu.
2. Ako vyriešiť rozdiel v hodnote slovenskej a protektorátnej meny pri prevode na novú československú menu.
3. Koho a ako zaťažiť dôsledkami znehodnotenia meny spôsobeného okupantom, t. j. či toto bremeno má niesť porazený okupant alebo bude nejakým spôsobom rozložené na domáce obyvateľstvo.

Z dnešného pohľadu pravdepodobne najrealistickejšie riešenie predložil v dvoch číselných variantoch expert Slovenskej národnej banky J. Pázmán.²⁴ Navrhol rozdeliť peňažnú masu v obnovennej mene podľa hospodárskeho potenciálu v pomere 3 : 1 v prospech Čiech a Moravy na dva kontingenty, za ktoré by sa vymenili všetky hotovosti a vklady na každom území. Počiatočnú veľkosť tejto masy navrhol stanoviť približne na základe výšky obeživa na konci 1. ČSR a to dvoma spôsobmi. Pri prvom by išlo

o počiatočných 16 mld. korún (o 5 mld. viac ako v marci 1939). Pri druhom by išlo o 44 mld., vyrátaných ako násobok peňažného obehu v ČSR v roku 1937 vo výške 8 mld. Kč a 5,5-násobného vzrastu obeživa v USA a Anglicku a snahou zachovať predvojnový kurz amerického dolára, t. j. 30 Kč za 1 USD. V prvom prípade by sa nová Kčs rovnala 4,55 K a 1,36 Ks, resp. 3,35 K by sa rovnalo 1 Ks. V druhom prípade by sa nová Kčs rovnala 12,5 K a 3,45 Ks, resp. 3,33 K by sa rovnalo 1 Ks. Samozrejme v prípade použitia jeho návrhu bolo možné číselné východiská upraviť. Bez ohľadu na konečnú podobu, výhodou jeho návrhu bolo jednorazové ozdravenie meny a jasne definovaný spravodlivejší pomer výmeny slovenskej a protektorátnej koruny za novú menu. Z etického hľadiska však bolo možné namietat, že škody spôsobené okupantom prenášal apriórne na domáce obyvateľstvo a inštitúcie v pomere, v akom vlastnili hotovosť a úspory. Jeho návrh však česká strana neprijala. Jeden z jeho princípov, t. j. vyššiu hodnotu slovenskej koruny, však konečná podoba reformy obsahovala, hoci v menšom rozsahu a skryto (pozri nižšie). Problém pri obhajobe reálne vyššej hodnoty slovenskej koruny spôsobovalo možno aj jej nominálne znehodnotenie po fiktívnej revalvácii protektorátnej koruny 1. októbra 1940, ktoré však dodnes niektorí českí autori považujú za reálne²⁵.

21 HORVÁTH, Š. – VALACH, J.: Peňažníctvo na Slovensku 1945 – 1950. Bratislava 1984, s. 165.

22 Vymenených bolo 766 126 884 pengő za 1,53 mld. Ks. ŠUSTEK, Z.: Skryta inflácia w Czechosłowacji w latach 1945 – 1953 [Skrytá inflácia v Československu v rokoch 1945 – 1953]. In: Psucie pieniądza w Europie środkowo-wschodniej od antyku po czasy współczesne, Białoruś – Litwa – Łotwa – Polska – Słowacja – Ukraina. Warszawa 2006, s. 189; NĚMEČKOVÁ, V.: Naše měna a peníze v zajiť politiky 1938–1947. O československé měnové reformě 1945. Praha 2008, s. 86.

23 ŠUSTEK, Z.: Skryta inflácia w Czechosłowacji w latach 1945 – 1953; NĚMEČKOVÁ, V.: Naše měna a peníze v zajiť politiky 1938–1947, s. 92.

24 Ing. Július Pázmán (7. 9. 1907 – 15. 6. 1982). Hlboké vzdelanie z ekonómie, matematiky a psychológie a rozsiahle jazykové znalosti získal na Vysokej škole obchodnej v Prahe a na rôznych školách a odborných kurzoch v Paríži a Londýne. V rokoch 1934 – 1936 pôsobil na devízovom oddelení Hlavného ústavu Národnej banky československej v Prahe a v roku 1936 krátko vo filiálke v Tepliciach a potom až do roku 1939 opäť v Prahe. Okamžite po vyhlásení Slovenského štátu prešiel do Slovenskej národnej banky, kde založil devízový odbor a pokúšal sa zmieriť nepriaznivé dopady nemeckého hospodárskeho a finančného tlaku na Slovensko. V roku 1945 sa podieľal na príprave menovej reformy a zjednotenia meny. Od roku 1946 zastupoval Československo v Medzinárodnej banke pre rekonštrukciu a rozvoj a v Medzinárodnom menovom fonde. V rokoch 1947 – 1948 pôsobil v predsedníctve likvidačného fondu menového. V rokoch 1940 – 1972 pôsobil ako pedagóg a riadny profesor na Vysokej škole obchodnej, resp. Vysokej škole ekonomickej v Bratislave. V rokoch 1948 – 1949 vykonával funkciu jej rektora.

25 VOREL, P.: Od pražského groše ke koruně české 1300–2000, s. 430.

Autori reformy nakoniec postavili obnovu meny na troch východiskách:

1. zavrhlí možnosť spustenia inflácie,
2. sľúbili, že nikto o svoje peniaze nepríde,
3. obnovu meny postavili na predpoklade, že okupant zaplatí všetky pohľadávky a škody.

Z etického hľadiska a z pozície obeť vojny boli tieto predpoklady správne a k obyvateľom ohľaduplné. Z vecného hľadiska však bol druhý a tretí predpoklad diskutabilný už v čase svojho vyslovenia, resp. z dnešného pohľadu bol úplne iluzórny. Autori totiž ignorovali dve zásadné vonkajšie skutočnosti. Nemecké hospodárstvo bolo na konci vojny v stave, v ktorom nebolo schopné niesť vo významnejšom rozsahu bremeno reparácií. Víťazné mocnosti tam mali problém zabezpečiť zásobovanie obyvateľov na úrovni cca 1400 kcal denne, teda asi 2/3 energetickej spotreby ľahko pracujúceho človeka. Neraz tam prídely klesali pod 1000 kcal denne.²⁶ Zároveň aj ony, predovšetkým Zväz sovietskych socialistických republík (ZSSR), ale aj ďalšie štáty, si uplatňovali svoje reparačné nároky. Okupačné mocnosti to robili hlavne formou demontáží a odvozu strojového vybavenia z Nemecka. Tým ďalej oslabovali schopnosť Nemecka

reparácie platiť. V západných okupačných zónach boli demontáže zastavené počiatkom studenej vojny, v záujme ich stabilizácie ako potenciálneho zázemia, ale na východe pokračovali ďalej. Víťazné mocnosti počas vojny utrpeli väčšie škody ako Československo a porážke Nemecka obetovali aj podstatne väčšiu časť svojho ľudského a hospodárskeho potenciálu. Je preto zrejmé, že by československé nároky neumožnili uspokojiť v plnom rozsahu a v čase potrebnom na rýchlu nápravu meny.

Autori reformy pritom nemohli v lete 1945 tušiť, že už vtedy viditeľné rozpory medzi víťaznými mocnosťami prerastú o dva roky do studenej vojny, ktorá zmarí nádej na uzavretie mierovej zmluvy s Nemeckom a tým aj na akékoľvek uspokojenie československých nárokov voči nemu. V intenciách vytýčených zásad sa autori reformy všemožne pokúšali hľadať pre obnovenú menu zdroje krytia. Vychádzali však opäť z mylných alebo diskutabilných predpokladov. Za bonitný zdroj považovali domáce predvojnové obligácie. Nebrali však do úvahy zmenu ich hodnoty počas vojny, napr. opotrebením strojového parku, bombardovaním, odvozom zásob a pod. Za ďalší zdroj považovali skonfiškovaný majetok od-

sunutých Nemcov. Nebrali pritom do úvahy, že ich majetok sa nachádzal na československom území už pred vojnou a zmenou jeho majiteľa sa nezvýši jeho hodnota ani národné bohatstvo Československa ako také. Za zdroj krytia považovali dávku z majetku zaplatenú znehodnotenými peniazmi. Na krytie pohľadávky 135 mld. K voči Nemecku nedokázali nájsť žiadne krytie.

Metodikou prípravy reformy ostro kritizoval predvojnový minister financií a guvernér Národnej banky československej (ďalej NBČS) Karel Engliš.²⁷ Iluzórnosť jej východísk charakterizoval slovami: „*Všichni se chováme, jako bychom nesmírně zbohatli, zatímco jsme velmi schudli.*“ Nič nevystihuje stav vecí lepšie ako táto veta.

Reforma uskutočnená 31. októbra 1945 pozostávala z nasledujúcich opatrení:²⁸

1. Nová Kčs²⁹ sa rovnala 1 K a 1 Ks.
2. Všetky mince, protektorátne, slovenské a predvojnové československé ponechala v platnosti a ich platnosť rozšírila na celé územie. V platnosti ponechala aj invázne poukážky v hodnote 1 koruna.
3. Všetky papierové peniaze znejúce na protektorátne a slovenské koruny a invázne poukážky okrem jednoko-

26 EYBEL, E.: Von der Eule zum Euro. Nicht nur eine österreichische Geldgeschichte [Od sovy k euru. Dejiny nielen rakúskych peňazí]. Klagenfurt/Ljubljana 2005, s. 294 a 295; KAHNT, H. – PONTZEN, M. – SCHÖNE, M. H. – WALZ, K.: Die Geschichte der Deutschen Mark in Ost und West [Dejiny nemeckej marky na východe a na západe]. Regenstauf 2003, s. 16.

27 Karel Engliš (17. 8. 1880 – 13. 6. 1981). Vyštudoval právnickú fakultu v Prahe, pôsobil na Krajskom štatistickom úrade v Prahe a na ministerstve obchodu vo Viedni. Od roku 1910 vyučoval na Českej technike v Brne. Bol členom moravského krídla Národne demokratickej strany a v rokoch 1920 – 1925 ju zastupoval v Národnom zhromaždení, kde sa podieľal na tvorbe viacerých zákonov. V šiestich vládoch pôsobil ako minister financií. Bol metodickým oponentom Dr. A. Rašína pri riešení menovej odluky Československa od ostatných nástupníckych štátov Rakúsko-Uhorska a stabilizácie jeho meny. Zaslúžil sa o vyriešenie negatívnych hospodárskych dôsledkov, ktoré začiatkom 20. rokov priniesla menová politika pražských finančných kruhov reprezentovaných navonok Dr. Rašínom. V r. 1934 – 1939 sa stal guvernérom Národnej banky československej. V tejto funkcii presadil dve devalvácie československej meny. Bol členom Českej akadémie vied a umení. V roku 1919 zakladal brnenskú Masarykovu univerzitu a krátko bol jej rektorom a v rokoch 1947 – 1948 bol rektorom aj Karlovej univerzity v Prahe. Po roku 1948 odmietol spolupracovať s novým režimom, stiahol sa do súkromia a stal sa obeťou perzekúcií. Mal rozsiahlu publikačnú činnosť v dennej tlači a napísal populárne vedecké učebnice finančnej vedy a národohospodárstva. Informačne neobyčajne cenná je jeho rozsiahla stať Státní finanční hospodářství v druhom dieli trojdielnej jubilejnej publikácie Deset let československé republiky, ktorá vyšla v roku 1928.

28 Dekrét prezidenta republiky č. 91 o obnovení československej meny z 19. 10. 1945.

29 Kčs – koruna československá – názov československej menovej jednotky používaný od 1. 11. 1945 až do menovej rozluky 7. 2. 1993. O jej zavedení bolo rozhodnuté už v Londýne počas vojny kvôli naznačeniu rovnoprávnosti postavenia Slovenska v obnovenom Československu. V čase tohto rozhodnutia však už boli v Londýne hotové nové platidlá so starou skratkou Kč. Pokusy o ich dodatočnú pretlač stroskotali z estetických dôvodov. Preto stará skratka prežila na bankovkách tzv. Londýnskej emisie až do ich stiahnutia počas menovej reformy v roku 1953.

- runových museli ich majitelia uložiť na viazané vklady.
4. Všetky vklady v peňažných ústavoch sa viazali a prestali sa úročiť.
 5. Z viazaných vkladov bolo možné okamžite uvoľniť v nových platidlách:
 - a) 500 Kčs na fyzickú osobu (§ 10),
 - b) sumu vo výške jednomesačných plátov a miezd pre podniky a živnostníkov, pričom aktívne činný majiteľ sa považoval za najlepšie plateného zamestnanca s platom najmenej 500 Kčs (§ 11),
 6. Dodatočne bolo možné uvoľňovať peniaze v nasledujúcich prípadoch:
 - a) fyzické osoby zo sociálnych dôvodov § 14 – ak nemali iný príjem (náhrada dôchodkov), na štúdium, pri mimoriadnych rodinných udalostiach (svadby, pohreby) a vojnoví poškodení,
 - b) podniky ďalšiu sumu do výšky 10 % z ich viazaných vkladov, ale najviac do výšky dvojnásobku sumy vyplatenej podľa § 14. Túto sumu mohli využiť iba na nákup surovín, dopravné náklady a opravy, ale nie na investície. Uvoľňovanie bolo benevolentne viazané iba na miestopriazňivé vyhlásenie žiadateľa (§ 13),
 - c) súdy a verejné úrady a inštitúcie fakticky neobmedzené (§ 15),
 - d) ktorýkoľvek subjekt na základe rozhodnutia vlády (§ 15),
 - e) kurz novej Kčs k americkému doláru bol stanovený na úrovni 50 Kčs za 1 USD.

Ceny a mzdy sa zvýšili približne na trojnásobok predvojnovú úroveň, t. j. na dvojnásobok protektorátnych úradných cien z konca vojny a približne na slovenskú cenovú hladinu. Pri výmennom pomere 1 K = 1 Ks = 1 Kčs, presadenom z politických dôvodov, sa skryto uznala vyššia hodnota slovenskej koruny, resp. sa na polovicu skry-

to devalvovali všetky voľné i viazané prostriedky v Čechách a na Morave. Vo vzťahu k tamjším obyvateľom bol vonkajší politický efekt pomeru 1 : 1 : 1 dosiahnutý, lebo jeho podstatu nepostrehli. Vo vzťahu k obyvateľom Slovenska však mal tento krok presne opačný účinok, lebo tí podstatu tohto skrytého opatrenia tiež nepostrehli. Preto pamätníci i hlbšie nepoučení mladší ľudia ho dodnes považujú za krivdu voči Slovensku.

Inštitút viazaných vkladov v danom momente eliminoval previs obeživa a aspoň teoreticky pripúšťal možnosť vkladov v budúcnosti globálne uvoľniť, po vyrovnaní pohľadávok voči Nemecku. Obyvateľstvu, ktoré prirodzene nebolo ochotné prísť o svoje peniaze, dával nádej, že ich naozaj nestratí. Túto nádej posilňovala možnosť združovať zostatky z rôznych viazaných vkladov na jedinom účte alebo podľa dohody majiteľov si vo viazaných prostriedkoch vyrovnávať svoje staršie záväzky. Na druhej strane išlo o prechodné riešenie, ktoré zásadné riešenie problému, či už v prospech štátu a jeho obyvateľov alebo v podobe stroskotania tejto reformy, odsúvalo.

Odklad zásadného riešenia bol aj dôsledkom mocenského zápasu vtedajších politických strán. Každá sa usilovala o voličov a moc. Nepopulárnym, hoci z dnešného pohľadu jediným reálnym riešením, nechcela žiadna svojich voličov stratiť. Tento faktor sa plne ukázal v roku 1947, keď občianske strany začali chápať situáciu a navrhli uvoľniť určitú časť viazaných vkladov a zvyšok anulovať. Ich návrh odmietla KSČ argumentom, že by ľudia tento asociálny krok nepochopili. Týmto odmietnutím zmarila poslednú možnosť legitimizovať súhlasom všetkých parlamentných strán krok, ktorý sa, z dnešného pohľadu, mal uskutočniť už v roku 1945 a ktorý nakoniec musela KSČ uskutočniť sama v roku 1953 a prevziať zaň celú zodpovednosť.

Viazané vklady boli zásadným deštruktívnym faktorom obnovy meny. Ich uvoľňovaním sa inflačné obeživo z čias vojny prelievalo do bežného peňažného obehu. V dôsledku toho obeživo vzrástlo do roku 1947 na 74 mld. Kčs. Analýzy NBČS tento stav charakterizovali slovami „*stojíme pred novou menovou reformou*“.³⁰ Uľahčovalo to decentralizované uvoľňovanie viazaných vkladov obyvateľstva podľa § 14 na poštách, kde mnohí ľudia mali svojich známych. Tlak na ich uvoľňovanie bol taký silný, že dochádzalo k ponuke predaja viazaného vkladu za 20 % jeho hodnoty vo voľných peniazoch. Tento pomer zároveň naznačoval skutočnú hodnotu týchto peňazí.

Agendu viazaných vkladov, oddelene z protektorátu a zo Slovenska, prevzal 2. júla 1947 Likvidačný fond menový, ktorý mal za úlohu hľadať za ne úhradu. Bol formálne nezávislý od NBČS, ale bol s ňou personálne prepojený a sídlil v jej budove. Svoje poslanie z vnútorných zdrojov reálne splniť nemohol.

Proti inflácii boli prijaté viaceré opatrenia. 19. mája 1948 bola zrušená možnosť uvoľňovať vklady podnikom podľa § 11 a 13 a obmedzená možnosť ich uvoľňovať podľa § 15.³¹ Boli sprísnené podmienky pre uvoľňovanie vkladov fyzickým osobám.

Okrem rastu obeživa charakterizovala menovú situáciu v 40. rokoch neistota vyplývajúca zo súbežnej existencie viazaného trhu s relatívne nízkymi cenami a čierneho trhu s výrazne vyššími cenami (pozri tab. 2). I keď väčšina ľudí naň nebola bytostne odkázaná, určoval úroveň cien, aké sú ochotní zaplatiť, ak im niektorý, hoci z dnešného pohľadu aj banálny tovar chýbal. V roku 1949 sa otvoril ešte štvrtý trh s hladinou cien medzi viazaným a voľným trhom – Darex s predajom za zlato alebo devízy, poukazované z cudziny.³² Štátny rozpočet bol v rokoch 1946 – 1947 pasívny, lebo sa muselo

30 Archív Českej národnej banky (ďalej AČNB), f. nezaradené. Analýza NBČS.

31 Vyhláška č. 144 ministra financií z 19. 5. 1945.

32 ŠUSTEK, Z.: Skryta inflacja w Czechosłowacji w latach 1945 – 1953, s. 105.

investovať do obnovy podnikov a bytov zničených bombardovaním alebo pri prechode frontu a aj za tieto práce bolo treba platiť mzdu. Pritom nešlo o vytváranie nových hodnôt, ale iba o obnovu predvojnového stavu.

Neistá bola aj politická situácia a obavy z novej svetovej vojny. Negatívny dopad na hospodárstvo mali transfery obyvateľstva, najmä odsun Nemcov. Odstránil síce hrozbu budúcich etnických konfliktov a Československo vnútropoliticky stabilizoval, ale naopak ho zbavil státisícov výkonných a kvalifikovaných pracovníkov. Naopak mnohí prisídlenci z vnútrozemia nevedeli pridelené hospodárstva zodpovedne využívať. Majetok sa vo veľkom rozsahu devastoval. Nemalé náklady stála aj organizácia samotného odsunu. Hospodársky potenciál štátu tým výrazne klesol. Navyše americká strana požadovala, aby každý prisídlenec na cestu dostal 1000 RM.³³

Na vzťah obyvateľov k mene pôsobili okrem vlastnej autopsie a šepkaných správ³⁴ aj časté správy o menových reformách v zahraničí (1946 Maďarsko, 1947 Rumunsko, Bulharsko a ZSSR, 1948 obe časti Nemecka, 1949 vlna devalvácií v západnej Európe, 1950 Poľsko, 1952 Rumunsko a Bulharsko). Tieto správy a najmä opakovanie reforiem v niektorých štátoch začiatkom 50. rokov nevyhnutne vyvolávali obavy

z podobných opatrení aj v ČSR. Navyše aj program vlády Klementa Gottwalda jasne deklaroval zámer dokončiť menovú reformu z roku 1945.³⁵ I keď sľuboval zachovať hodnotu meny, bolo zrejmé, že úplne bez obetí to nebude.

Po februári 1948 inflačné tlaky nadobudli iný charakter. Pokračovalo uvoľňovanie viazaných vkladov fyzických osôb. Zároveň sa uvoľňovala mzdová politika, ktorou podniky vychádzali v ústrety ľuďom unaveným desaťročím odriekania a túžiacim žiť lepšie (pozri tab. 3). Mzdy sa vyplácali bez ohľadu na to, či si za ne mali ľudia čo kúpiť.³⁶

Štát rozbiehal rozsiahle investičné akcie s dlhou dobou návratnosti – najmä budovanie priehrad (1947 – Vír, 1950 – Priehrada mládeže pri Púchove, 1951 – Slapy, 1952 – Lipno), hutných kombinátov (1948 – Nová huť Klementa Gottwalda, 1951 – Hutný kombinát HUKO) a železníc (1947 – 1948 – Trať mládeže, 1949 – Trať družby) alebo pokračoval v budovaní už dávnejšie začatých stavieb (Oravská priehrada). I keď sa niektoré práce vykonávali brigádnicky, teda s minimálnymi nákladmi, za ostatné bolo treba vyplácať mzdy a financovať dodávky materiálu a zariadenia. Všetko v daných podmienkach predstavovalo ďalší zdroj hromadenia nerealizovanej kúpnej sily. S výnimkou kombinátu HUKO však

Tab. 2. Porovnanie úradných a čiernych cien dvoch druhov luxusných a dvoch základných potravín

Tovar [kg]	Ceny Kčs	
	na lístky	na čierne
Ryža	10,00	290 – 300
Kakao	55,00	530
Chlieb	8,00	10 – 15
Cukor	15,70	130 – 140

Tab. 3. Vývoj priemerných miezd v starých Kčs v rokoch 1948 – 1953³⁷

Rok	Starých Kčs
1948	4095
1949	4185
1950	4725
1951	5030
1952	5240
1953	5475

išlo prevažne o stavby, ktoré prinášajú úžitok dodnes.

Znárodňovanie stoviek drobnejších podnikov a začínajúca kolektivizácia znamenali aj nemalé „transformačné“ náklady, skryté v dezorganizácii a poklese výroby alebo v zhoršení dostupnosti služieb.

Po roku 1950 pôsobil inflačne aj dôraz na budovanie ťažkého priemyslu,

33 Slovenský národný archív (ďalej SNA). Nariadenie MNO č. 10.326/Dôv.hl.št./7. oddel 1946.

34 Povesti o menovej nestabilite šírili aj obchodníci, aby sa zbavili nepredajného tovaru: HORNA, M.: Souběžná měna a problém černých cen, s. 45.

35 Budovateľský program vlády Klementa Gottwalda. Bratislava 1946, s. 18.

36 A. Zápotocký v decembri 1947 varoval: „Říkám zcela otevřeně. Dostáváme se do těžké situace, protože začíná být u nás nadbytek peněz. Lidé mají peníze a nemohou za ně koupit. Nejlépe se nám to objeví na vánoce. Na vánoční přídavky uvolníme 6 až 7 miliard korun a přitom nemůžeme dát na vánoční trh o nic víc potravin než v normální době. Stejně tak je to s textilii a jinými věcmi. Lidé budou mít v rukou peníze a nebudou za ně moci nic podstatného koupit... Vzroste tlak na ceny a ještě víc zboží než dosud nám bude mizet pod pulterem, poroste černý obchod... Bylo by směšné, kdybychom neviděli příčiny tohoto [inflačního] tlaku a chtěli dokazovat, že dostatek kupní síly značí už blahobyt... Životní úroveň by se zvýšila teprve, když by se rovnoměrně se stoupající mzdovou hladinou [...] dostávalo na náš trh více textilií, obuvi a životních potřeb, které by si lidé mohli koupit za normální ceny.“ V decembri 1948 pri rokovani o zvýšení platov štátnych zamestnancov varoval nasledovne: „... musíme najít úhradu. Není možno říkat, že nás nějaká půlmiliarda nebo miliarda nezabije. Kdo tvrdí něco podobného, dělá bankrotářskou politiku. Staré přísloví praví, že stokrát nic umožnilo osla. Půlmiliarda k půlmiliardě je s to umožnit také naše hospodářství, rozvrátit měnu a vehnat věci do bankrotu.“ V roku 1951 odsudzoval: „Úkolová mzda se stanoví až po skončení práce a to tím způsobem, aby si dělníci vydělali požadovanou částku na hodinu... To klameme sami sebe... Chraňme se takových funkcionářů. Lidé, kteří si chtějí zařídit pohodlný život, by nás vedli od desíti k pěti.“ Citované podľa: KADLEC, V.: Podivné konce našich prezidentů. Hradec Králové 1991, s. 210 a 211.

37 KAPLAN, K.: Od peněžní reformy k X. sjezdu KSČ, s. 156.

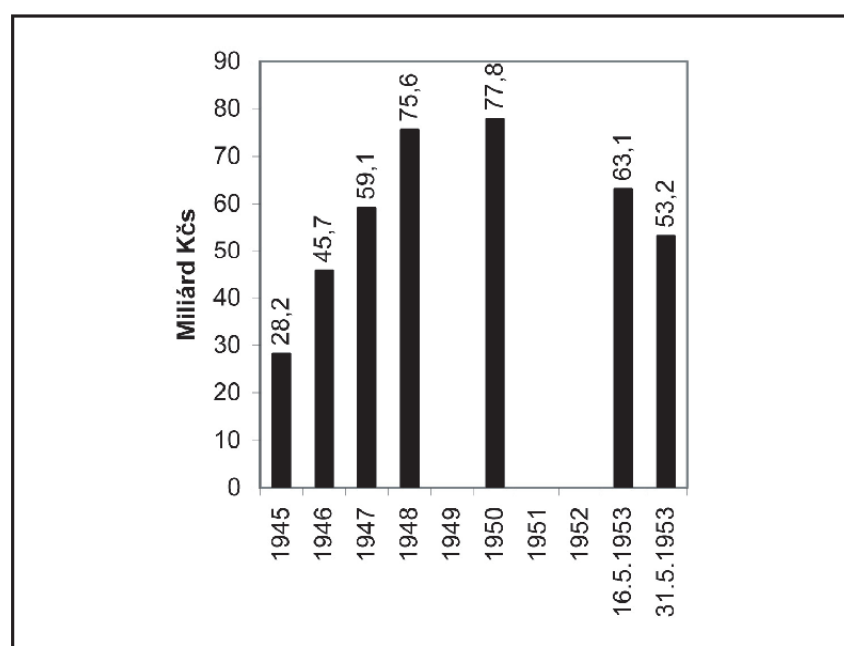
zvyšovanie zbrojnej výroby a nákladov na obranu (udržiavanie armády na stave cca 300 000 mužov, ohradenie hranice so SRN a Rakúskom, pomoc Severnej Kórei a pod.). Udáva sa, že tieto náklady dosahovali 28 % národného dôchodku.³⁸ Prinajmenšom aspoň niektorí vtedajší predstavitelia si riziká toho stavu uvedomovali a otvorene (A. Zápotocký)³⁹ alebo aspoň v uzavretých kruhoch⁴⁰ naň upozorňovali, hoci sami nedokázali zabrániť tomu, čo kritizovali.

Na zmiernenie inflačných tlakov a odčerpanie nerealizovateľnej kúpnej sily robil štát viaceré opatrenia. Vydával 3 % záručené obligácie so splatnosťou až do roku 1989. V roku 1949 zaviedol súbežný voľný trh, na ktorom približne za ceny čierneho trhu, t. j. za ceny 2 až 9 krát vyššie ako viazané, ponúkal občanom tovar, ktorého prídeľ nepostačovali, alebo tovar, ktorý nebol inak dostupný (káva). Predpokladalo sa, že cenové hladiny viazaného a voľného trhu časom splynú a po dosiahnutí rovnovážnej hladiny cien bude možné zrušiť lístkový systém. K očakávanému spĺývaniu vývoj naozaj smeroval, tak rastom viazaných cien (pozri tab. 4), ako aj znižovaním voľných cien.

Účinnosť voľného trhu štát zvyšoval tým, že obmedzoval prístup na viazaný trh čoraz širšiemu okruhu osôb.⁴¹ Najprv súkromným podnikateľom a roľníkom, časom aj ľuďom v riadnom pracovnom pomere, ktorí po zamestnaní vykonávali súkromnú prácu a zamestnávali hoci aj na minimálnu dobu iné osoby, napr. dve hodiny denne zdravotnú sestru v súkromnej ordinácii.⁴² Z pohľadu držiteľov moci išlo o ľudí, ktorí svoje

Tab. 4. Rast cien niektorých druhov tovaru na viazanom trhu v rokoch 1946 – 1952⁴³

Rok	Chlieb	Múka hladká	Ryža	Bravčová pečienka	Vajce	Pivo 10°	Košefa pánska	Oblek pánsky	Topánky pánske
1946	5,00	5,80	10,00	57,65	3,45	3,00	146,00	1281,00	289,00
1947	5,00	5,80	10,00	51,50	3,00	3,30	161,00	1500,00	289,00
1948	5,00	5,80	10,00	50,00	3,00	3,20	178,00	1550,00	329,00
1949	5,00	5,80	10,00	50,00	3,00	3,20	220,00	2300,00	458,00
1950	5,00	7,50	10,00	50,00	3,00	7,00	220,00	x	458,00
1951	8,00	12,00	40,00	50,00	3,30	9,00	220,00	x	458,00
1952	8,00	12,00	40,00	50,00	3,80	9,00	220,00	3750,00	460,00

Graf 4. Vývoj obeživa v ČSR od konca roku 1945 do menovej reformy v roku 1953⁴⁴

(Zdroj: Z. Šustek)

príjmy dosahujú vykorisťovaním iných osôb. Často však išlo o zrejmnú a neodôvodnenú diskrimináciu.

Faktom však je, že v rokoch 1951 – 1953 sa podarilo peňažný obeh znížiť

o 14,7 mld. Kčs, pričom k jeho zníženiu o ďalších 10 mld. Kčs došlo tesne pred reformou v dôsledku nákupných horúčok (pozri graf 4), teda na úrovni rokov 1946 – 1947.

38 JIRÁSEK, Z.: Specifika měnové reformy v roce 1953. In: VJAČKOVÁ, G. (zost.): Peněžní reformy a zvraty na území České republiky (po r. 1918). Opava 2005, s. 95.

39 KADLEC, V.: Podivné konce našich prezidentů, s. 210 – 211.

40 Minister národnej obrany A. Čepička upozorňoval, že „nesmíme se nechat uzbrojit“. PERNES, J.: Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století. Brno 2008, s. 109.

41 Vyhláška Ministerstva vnitřního obchodu č. 31 z 13. 1. 1953. Úřední vestník, částka 2, 16. 1. 1953, s. 89.

42 CHARVÁT, J.: Můj labyrint světa. Praha 2005, s. 211 – 292. Autor na těchto stranách podrobne zachytáva v denníku asi polrok pred menovou reformou, šírenie fám, správanie ľudí, nákupné horúčky, nedostatok tovaru, vlastné pocity a skúsenosti. Ako osobný lekár K. Gottwalda mal prístup aj k jeho zaťovi A. Čepičkovi.

43 Historická štatistická ročenka ČSSR. Praha 1985, s. 204 – 207.

44 Podľa: SÉM, J.: Papírové peníze na území Československa, s. 160; MUSILOVÁ, D.: Měnová reforma 1953 a její sociální důsledky, s. 61.

VÝPLATNÍ LIST
(pro fyzické osoby a domácnosti)

Obec: *Mohelín*
Číslo listiny pro domácnost: *412*

Číslo: *533*

Príjmový druh	Príjem	Jednotka	Rok nast.	Práca v zvlášť. domov.
1	<i>Príjem</i>	<i>koruna</i>	<i>1945</i>	
2	<i>Príjem</i>	<i>koruna</i>	<i>1946</i>	
3	<i>Príjem</i>	<i>koruna</i>	<i>1947</i>	
4				
5				
6				
7				

Za domácnosť táto príjmová listina:

Číslo listiny	Príjem	Práca v zvlášť. domov.
<i>1349-20</i>		

Miesto pro záznamy peněžních ústavů

Datum	Odůvodnění	Vklad v starých peněžních jednotkách	Výběr v nových peněžních jednotkách	Každý z poplatků
<i>25. 1. 1949</i>	<i>Uvolňovací vklad</i>	<i>500 Kčs</i>	<i>500 Kčs</i>	

Výplatní list z menovej reformy z roku 1945 so záznamami o uvoľňovaní viazaných vkladov v rokoch 1947 – 1949 (20 500 Kčs) a 1949 – 1952 (9630 Kčs)

Datum	Príjmový druh	Príjem	Jednotka	Rok nast.	Práca v zvlášť. domov.
<i>19. 5. 1947</i>	<i>Výbráno</i>	<i>20 500 Kčs</i>	<i>koruna</i>	<i>1945</i>	
<i>21. 5. 1947</i>	<i>Výbráno</i>	<i>20 500 Kčs</i>	<i>koruna</i>	<i>1946</i>	
<i>22. 5. 1947</i>	<i>Výbráno</i>	<i>20 500 Kčs</i>	<i>koruna</i>	<i>1947</i>	
<i>23. 5. 1947</i>	<i>Výbráno</i>	<i>20 500 Kčs</i>	<i>koruna</i>	<i>1948</i>	
<i>24. 5. 1947</i>	<i>Výbráno</i>	<i>20 500 Kčs</i>	<i>koruna</i>	<i>1949</i>	
<i>25. 5. 1947</i>	<i>Výbráno</i>	<i>20 500 Kčs</i>	<i>koruna</i>	<i>1950</i>	
<i>26. 5. 1947</i>	<i>Výbráno</i>	<i>20 500 Kčs</i>	<i>koruna</i>	<i>1951</i>	
<i>27. 5. 1947</i>	<i>Výbráno</i>	<i>20 500 Kčs</i>	<i>koruna</i>	<i>1952</i>	

Výplatní list z menovej reformy z roku 1945 so záznamami o uvoľňovaní viazaných vkladov v rokoch 1947 – 1949 (20 500 Kčs) a 1949 – 1952 (9630 Kčs) (Zdroj: Archív Z. Šusteka)

MENOVÁ REFORMA V ROKU 1953

V roku 1951 sa začalo uvažovať o zrušení lístkového systému. Zvažovali sa alternatívy postupného rušenia lístkov spojeného so zvýšením cien a ich neskoršou kompenzáciou zvýšením miezd. Predpokladalo sa, že robotníci by pri tom niesli stratu asi 10 %, zamestnanci 15 – 20 %, súkromní podnikatelia a roľníci asi 20 – 25 %.⁴⁵ Uvažovalo sa o spojení týchto opatrení s nejakým zásahom do meny. Až do leta 1952 však prevažovali varianty bez zásahu do meny.

Situáciu zmenil v lete 1952 príchod sovietskych poradcov na ministerstvo financií, ktorí naopak odporúčali spojiť zrušenie lístkov s menovou reformou. Poradcovia pritom mechanicky prenášali skúsenosti z menovej reformy

v ZSSR 14. decembra 1947, ktorá oba kroky spájala a zároveň riešila problém rozdielov medzi cenami na viazanom a voľnom trhu, ktoré mnohonásobne prevyšovali analogické rozdiely v ČSR.⁴⁶

Vplyv poradcov však nemožno preceňovať, ale ani bagatelizovať. Bez ohľadu na ich názor, nejaké menové opatrenie v súvislosti so zrušením lístkov sa totiž priam núkalo samo od seba. Úroveň hospodárskych čísiel bola citeľne vyššia ako pred vojnou. Pritom približne 80 % populácie si pamätalo predvojnovú hladinu a asi 20 % populácie malo v podvedomí ešte nižšiu hladinu cien pred 1. svetovou vojnou, keď halierová minca mala reálnu hodnotu a aj ceny luxusných predmetov málokeddy prekročovali 100 korún. Zvýšením cien a ich prípadným kompenzovaním

by sa hospodárske čísla ďalej zvýšili. Muselo by sa účtovať s nepohodlné vysokými číslami. Delenie koruny na 100 halierov by strácalo zmysel a naopak by bola potrebná výroba bankoviek vysokých hodnôt. Prinajmenšom denominácia meny sa teda musela javiť ako racionálny krok. Ďalšou otázkou bolo preliatie značnej časti inflačného obehu z viazaných vkladov do peňažného obehu a voľných úspor obyvateľov.

Sovietski poradcovia však pravdepodobne pri svojom odporúčení opakovať reformu skôr mechanicky vychádzali z u nás málo známeho faktu, že menová reforma v ZSSR v roku 1947 stroskotala preto, lebo pravidlá počtu vkladov boli vyzradené s predstihom⁴⁷, ktorý dovolil majiteľom vysokých vkladov ich včas rozdeliť na sumy do 3000 rubľov, ktorých sa reforma

45 JIRÁSEK, Z.: Čtyři roviny měnové reformy 1953. In: LOUŽEK M. (ed.): 1953 – 50 let od úmrtí Stalina. 50 od měnové reformy. Praha 2003, s. 108.

46 HORNA, M.: Souběžná měna a problém černých cen, s. 49.

47 BOKAREV, J. P. – BOCHANOV, A. N. – KATYCHOVA, L. A. – PETROV, J. A. – STEPANOV, V. L.: Russkij rubl, dva veka istorii, XIX–XX vv. [Ruský rubel, dve storočia dejín, 19. – 20. storočie]. Moskva 1994, s. 252; RUBINOV, A.: Intimnaja žizň Moskvy [Intimný život Moskvy]. Moskva 1991, s. 164. Úvahy dostali konkrétnejšiu podobu v roku 1958, keď boli dokončené odrazky nových mincí a makety nových štátoviek a bankoviek. Uskutočnili sa však v zredukovanom rozsahu až v roku 1961 ako denominácia rubľa 10 : 1, ktorá zároveň umožnila opticky skryť zníženie jeho teoretického zlatého obsahu na 0,987412 g Au oproti 2,222168 g, ktoré by bolo zodpovedalo denominácii 10 : 1 a zlatému obsahu 0,2222168 g, stanovenému v roku 1950. Išlo o skrytú devalváciu k západným menám o 55,56 %. Predčasné vyzradenie reformy reflektujú aj hlásenia československého veľvyslanectva v Moskve do Prahy o nákupných horúčkach a dokonca o jej údajnom ohlásení v polnočných správach týždň pred úradným vyhlásením. ŠUSTEK, Z.: Denežná reforma v SSSR v dekabre 1947 v dokumentach archiva Ministerstva inostranných del Československej republiky [Peňažná reforma v ZSSR v decembri 1947 v dokumentoch Ministerstva zahraničných vecí Československej republiky]. In: Dvenadsataja vsersijskaja numizmatičeskaja konferencija, Tezisy dokladov i soobščeniij. Moskva 2004, s. 181 – 182. Dokonale ho reflektujú aj nedávno zverejnené originálne dokumenty o prípravách a vyhodnotení menovej reformy

nedotkla. Táto skutočnosť sa prejavila po jej vyúčtovaní, lebo sa len minimálne zmenil pomer veľkých, stredných a malých vkladov na celkovej výške vkladov, a viedla k úvahám o jej zopakovaní. Tieto úvahy, ako aj naozaj vysoké hospodárske čísla boli pravdepodobne aj zdrojom tlaku poradcov na opakovanie povojnových menových reforiem v Rumunsku a Bulharsku v roku 1952.⁴⁸ V Rumunsku pritom ostali lístky zachované až do 31. decembra 1954. Spojenie ich zrušenia s reformou teda nebolo pre sovietskych poradcov dogmou.

V úvahách o reforme sa prijal základný pomer znehodnotenia 10 : 1, teda tak ako pri menových reformách v ZSSR v roku 1947 a v oboch častiach Nemcka v roku 1948. Pri takom znehodnotení sa rátalo s výmenou 300 starých Kčs na nevyhnutné nákupy do prvej výplaty v novej mene bez straty hodnoty, t. j. iba v denominačnom pomere. Denominácia sa mala pôvodne uskutočniť tiež v pomere 10 : 1, z čoho vychádzal technický prepočet starých peňazí na nové 100 : 1. Nakoniec však bol zvolený denominačný pomer 5 : 1, ktorý lepšie aproximoval predvojnovú cenovú a mzdovú úroveň (pozri tab. 5).

Konanie reformy schválil prezident K. Gottwald 17. novembra 1952 a 22. decembra sa v Moskve začali rokovania o príprave platidiel, ktoré sa prestávkami prebiehali až do 2. aprí-

Tab. 5. Ceny základných životných potrieb v roku 1937 a po menovej reforme

Tovar	1937	1953	1960
Chlieb	2,25	2,80	2,60
Múka hladká	2,90	6,00	3,20
Zemiaky	0,50	0,62	0,62
Mäso hovädzie	11,20	18,40	17,00
Mäso bravčové	13,30	29,40	28,00
Mlieko [l]	1,50	2,00	1,80
Vajce [ks]	0,50	1,10	0,70
Polievka v reštaurácii	1,50	1,40	1,40
Bravčové, knedľa, kapusta	5,50	6,00	5,90
Mydlo toaletné [kg]	18,00	32,00	25,00
Uhlie hnedé [q]	20,80	16,00	16,00
Oblek pánsky	275,00	740,00	420,00
Klobúk pánsky	69,00	70,60	70,60
Poltopánky pánske	69,00	156,00	140,00
Rozhlasový prijímač	1800,00	2200,00	1200,00
Tehly [1000 ks]	275,00	700,00	500,00
Nájomné mesačne 2 + 1	320,00	75,00	75,00
Plyn [1 m ³]	1,50	0,60	0,50
Elektrina [1 kWh]	2,70	0,80	0,80
Poštovné – list obyčajný	1,00	0,60	0,60
Rýchlik 300 km	86,00	58,00	58,00
Nocľah v hoteli	20,00	21,00	21,00
Priemer	136,23	188,11	117,67
Pomer k priemeru z roku 1937		1,38	0,86

la 1953.⁴⁹ Reforma sa mala pôvodne uskutočniť v apríli, aby sa pomery stabilizovali do žatvy a roľníci dostali

za úrodu peniaze v novej mene. Kvôli oneskoreniu výroby 25 a 50 korunáčok, nátlaky ktorých boli schválené

v ZSSR v roku 1947. Vzhľadom na územný rozsah reformy bolo nevyhnutné skolíť početný personál s vyše mesačným predstihom, pričom reformu vykonávalo 128 400 pracovníkov v 35 980 výmenných strediskách. Celý rad zverejnených predbežných opatrení naznačoval, že sa nejaké menové opatrenie chystá a podľa samotných autorov správy bolo možné podľa robených opatrení takmer na deň odhadnúť deň vyhlásenia reformy. Najviac pokusov obísť pravidlá reformy bolo zistených práve u pracovníkov finančných a obchodných inštitúcií. V sektore obchodu bolo obvinených 14 011 osôb a v peňažných ústavoch 3475 osôb. Zistené škody dosiahli 160 miliónov rubfov, t. j. 0,95% celého peňažného obehu po skončení výmeny peňazí a prepočtu vkladov. Zároveň len nevýznamne klesla váha vysokých (nad 10 000 rubfov) a stredných (3000 – 10 000 rubfov) vkladov, ktoré len výnimočne mohli vzniknúť z normálneho príjmu majiteľov, zo 72,6% na 66%. Naopak váha vkladov do 3000 rubfov, hodnota ktorých sa nezmenila, stúpila po reforme z 27,7% iba na 34%. Celkový vzrast vkladov v posledných týždňoch pred reformou bol dokonca podnetom na návrh I. Zlobina a N. Čečulina postihnúť nové vklady tvrdšími podmienkami prepočtu (nízke 2 : 1, stredné 3 : 1, vysoké 4 : 1), teda analogicky ako to bolo v roku 1953 uskutočnené v Československu. Pikantériou je, že práve I. Zlobin bol jedným zo sovietskych poradcov počas príprav reformy v Československu. DOBROCHOTOV, L. N. – KOLODEŽNYJ, V. N. – PUŠKAREV, V. S. – ŠEPELEV, V. N. (zost.): Denezhaja reforma v SSSR 1947 goda. Dokumenty i materiály [Peňažná reforma v ZSSR v roku 1947. Dokumenty a materiály]. Moskva 2010. Dokumenty č. 2.12., 2.23., 2.24., 3.1., 3.2., 3.5., 3.6., 3.7., 3.8. a 3.16.

48 KIRIȚESCU, C. C.: Sistemul bănesc al leului și precursorii lui, III [Peňažný systém lei a jeho predchodcovia]. București 1997, s. 261.

49 ŠUSTEK, Z.: Medzi úskaliami reforiem 1953 – 2009. In: KOLNÍKOVÁ, E. (ed.): Kronika peňazí na Slovensku. Bratislava 2009, s. 222; ŠUSTEK, Z.: Československá mena 1945 – 1992. In: TKÁČ, M. – KOLNÍKOVÁ, E. – MINAROVÍČOVÁ, E. – FIALA, A. – HUNKA, J. – KAMHALOVÁ, M. – ŠUSTEK, Z. – BUŠŠA, V.: Platidlá na Slovensku / Money in Slovakia. Bratislava 2011, s. 170.

až 2. apríla 1953 a bankovky sa tlačili až v máji, musela byť posunutá o mesiac.

Reformu predchádzali povesti o jej príprave. Sčasti mali pôvod v niektorých opatreniach, ktoré ju predchádzali (zrušenie uvoľňovania viazaných vkladov v januári 1953, rozšírenie okruhu osôb vylúčených zo zásobovania na viazanom trhu⁵⁰, rozloženie výplaty miezd na dva termíny krátko pred reformou), ale širili sa aj z prostredia okruhu ľudí, ktorí ju pripravovali.⁵¹

OBSAH MENOVEJ REFORMY V ROKU 1953

Menová reforma spájala tieto súbežné opatrenia:

1. Denomináciu meny v pomere 5 : 1. Išlo o majetkovo neutrálny krok, pri ktorom nikto nič nestrácal ani nezískaval. V tomto pomere sa preratúvali platy, mnohé ceny a časť záväzkov.
2. Stanovenie teoretického zlatého obsahu novej koruny 0,123426 g Au, na jeho základe bol vypočítaný pevný kurz k rubľu 1,80 Kčs a americkému doláru 7,20 Kčs, resp. k ďalším menám. Išlo o revalváciu koruny o 28 %, resp. znehodnotenie amerického dolára o 38 %.
3. Znehodnotenie prevažnej väčšiny hotovostí a malej časti vkladov v pomere 10 : 1, teda z anulovania 90 % týchto peňazí. Spojením nomináčného pomeru 5 : 1 a devalvačného pomeru 10 : 1 vznikol prepočítaný pomer pre väčšinu hotovostí 50 : 1.
4. Diferencovaný prepočet vkladov podľa pásiem stanovených ako násobky približného priemerného platu v roku 1953, t. j. 5000 starých Kčs takto:
 - a) Vklady na bežných vkladných knižkách založených pred 15. májom 1953 v pásmach:
 - do 5000 Kčs bez straty hodnoty v denominačnom pomere 5 : 1 (t. j. reálne 1 : 1),
 - 5000 – 10 000 Kčs so stratou 20 % hodnoty v pomere 6,25 : 1 (t. j. reálne 1,25 : 1),
 - 10 000 – 20 000 Kčs so stratou 50 % hodnoty v pomere 10 : 1 (t. j. reálne 2 : 1),
 - 20 000 – 50 000 Kčs so stratou 80 % hodnoty v pomere 25 : 1 (t. j. reálne 5 : 1),
 - nad 50 000 Kčs so stratou 83,3 % hodnoty v pomere 30 : 1 (t. j. reálne 6 : 1).
 - b) Vklady na vkladných knižkách školského a závodného sporenia, ako aj na knižkách, ktorými boli bezhotovostne vyplatené štátne ceny, bez straty hodnoty v denominačnom pomere 5 : 1 (t. j. reálne 1 : 1).
 - c) Vklady na bežných vkladných knižkách založených po 15. máji

1953 bez ohľadu na výšku vkladu so stratou 90 % hodnoty v pomere 50 : 1 (t. j. reálne 10 : 1), ako väčšina hotovostí.

5. Prepočet poisťiek so stratou 25 % v pomere 20 : 1 (t. j. 4 : 1).
6. Anulovanie zvyšku viazaných vkladov v celkovej výške cca 80 miliárd Kčs.
7. Anulovanie predvojnových životných poisťiek, obligácií a obligácií vydaných po roku 1945.
8. Cenovú reformu, pri ktorej boli:
 - a) zvýšené ceny tovaru predávaného na viazanom trhu priemerne na úroveň:
 - 67 % dovtedajších voľných cien potravín,
 - 61 % dovtedajších voľných cien obuvi a ošatenia, okrem detského tovaru,
 - b) na pôvodnej úrovni ponechané ceny detského ošatenia a obuvi predávaného na lístky a ceny slu-

Tab. 6. Kompenzácia strát spôsobených zvýšením cien tovaru predávaného pred menovou reformou na viazanom trhu

Sociálna skupina	Halierov	Mesačne Kčs
Zvýšenie hodinových miezd robotníkov		
baníci pracujúci pod povrchom	70	140
baníci pracujúci na povrchu	50	120
hutníci	44	100
ostatní robotníci	34	68
Zvýšenie základných plátov zamestnancov		
do 1000 nových Kčs		60
1000 – 1200 nových Kčs		40
nad 1200 nových Kčs		0
Zvýšenie prídavkov na deti		
1 dieťa		70
2 deti		140
3 deti		310
každé ďalšie dieťa		160
Zvýšenie dôchodkov nižších ako nových 600 Kčs		20 až 70

50 Vyhláška Ministerstva vnútorného obchodu č. 31 z 13. 1. 1953. Úradný vestník, čiastka 2, 16. 1. 1953, s. 89.

51 Antonín Novotný spomína, že „... To už vylučovalo internaci. A brzy se ukázalo, že se řada členů strany nezbavila maloměstských předsudků ohledně získání bohatství a začala ze situace těžit. Obchody najednou zažily run na nejcenějším zboží, od zlatých hodinek až po perské koberece. Nákup ve velkém neunikl pozornosti ostatních občanů, zvláště když manželky zasvěcených soudruhů si sdělovaly přísné tajemství telefonem jedna druhé...“ ČERNÝ, R.: Antonín Novotný. Vzpomínky prezidenta. Česká Kamenice 2008, s. 104.

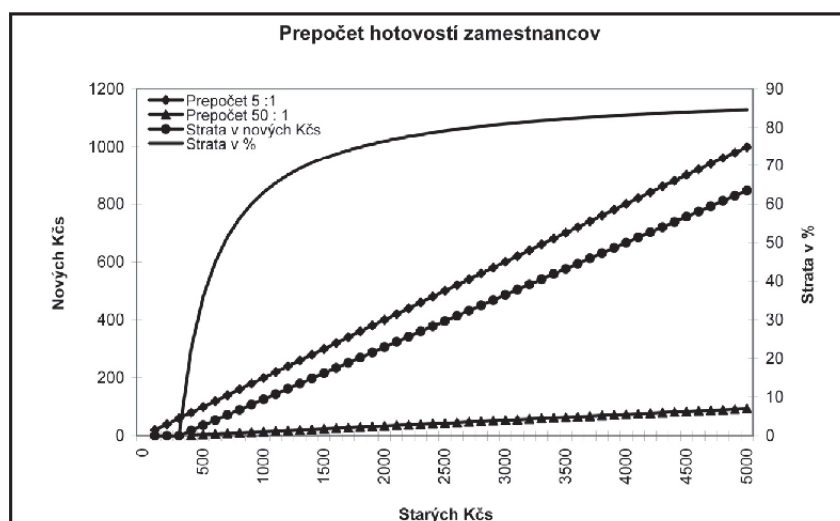
- žieb a časti tovaru predávaného do reformy voľne,
- c) o 7 % znížené ceny veľkej časti voľne predávaného priemyselného tovaru.
9. Mzdovú a dôchodkovú reformu, pri ktorej boli zvýšené o pevné sumy hodinové mzdy robotníkov a mesačné platy zamestnancov a dôchodky. Zároveň boli zvýšené príplatky na deti (pozri tab. 6).

STRATY OBYVATEĽSTVA VYPLÝVAJÚCE Z REFORMY

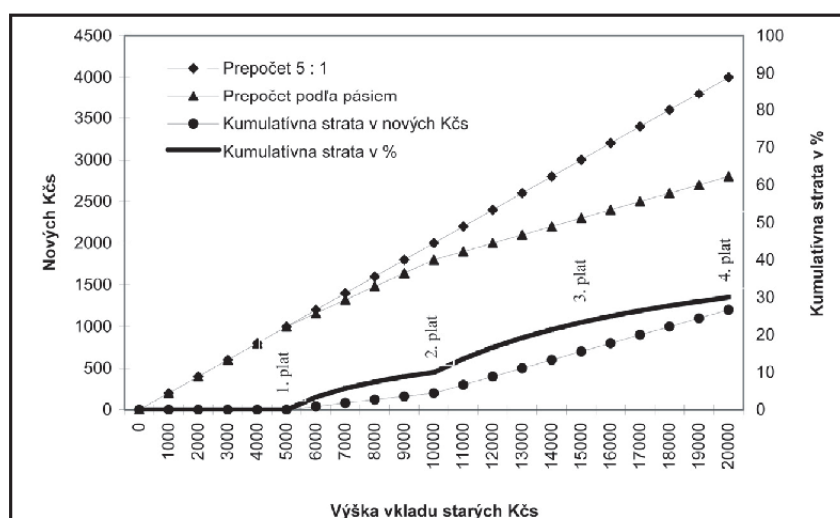
Zverejnené prepočtové pomery boli presným metodickým návodom na prepočet vkladov a hotovostí, ale o reálnych stratách nedávajú jasný obraz a neumožňujú porovnanie. Straty, ktoré z nich vyplývali, boli individuálne a záležali na tom, ako prerátovaná suma zasiahla do vyšších, progresívne znehodnocovaných pásiem. Skutočné straty, absolútne i relatívne zobrazujú štyri grafické modely (pozri grafy 5 až 8), ktoré zohľadňujú znehodnotenie hotovostí a vkladov v nižších pásmach a porovnávajú ho s bezstratovým prepočtom v denominačnom pomere 5 : 1. V každom pásme ide o kumulatívne krivky, ktoré sa asymptoticky približujú k strate danej príslušným prepočtovým pomerom, ale takúto stratu nedosahujú. Iba v najvyššom pásme sa kumulatívna krivka môže takejto strate priblížiť pri zvlášť vysokých sumách, aké sa však v praxi takmer nevyskytli.

Celkové straty obyvateľstva uvádza tabuľka 7. Vklady na obyčajných vkladných knižkách založených pred 16. májom 1953 boli 29,182 mld. starých Kčs prerátaných na 4,718 mld. nových Kčs boli prerátané v priemernom pomere 6,185 : 1. To znamená, že ich priemerná výška bola 12 973,50 starých Kčs a priemerná strata z ich prepočtu 19,16 %.

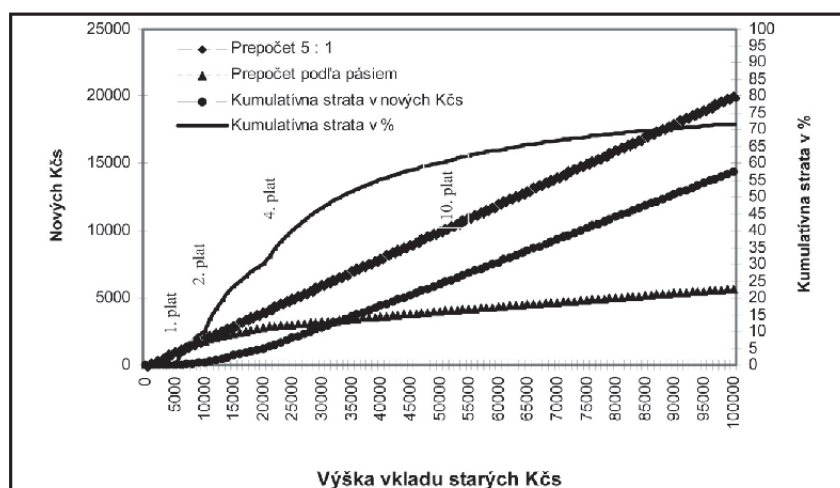
Ako prepočet postihol konkrétnych jednotlivcov, vyplynulo z ich schopnosti vytvárať úspory a spôsobu ich uloženia. Veľké hotovosti, ktoré ľudia často mali pri sebe preto, aby mohli pri panujúcom nedostatku pohotovo kúpiť potrebnú vec, boli postihnuté

Graf 5. Model absolútnych a relatívnych strát pri prepočte hotovostí zamestnancov do 5000 starých Kčs (Zdroj: Z. Šustek)

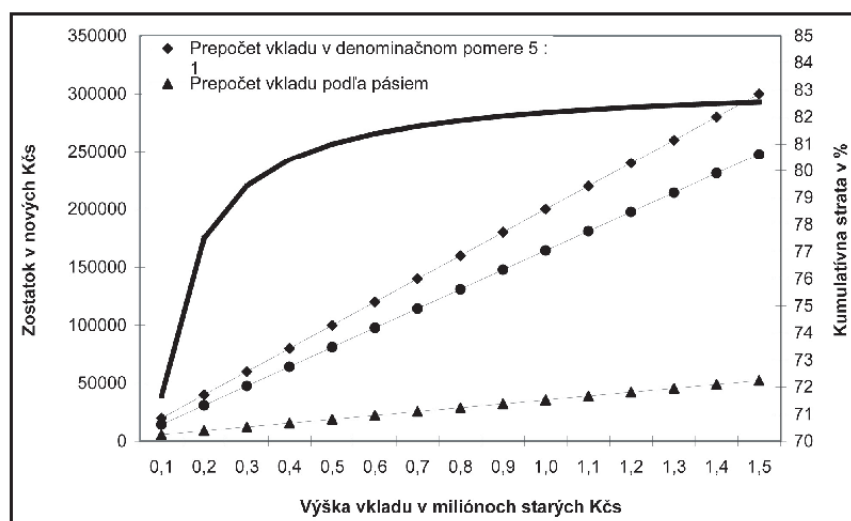
Graf 6. Model absolútnych a relatívnych strát pri prepočte malých vkladov do 20 000 starých Kčs (Zdroj: Z. Šustek)

Graf 7. Model absolútnych a relatívnych strát pri prepočte stredne veľkých vkladov do 100 000 starých Kčs (Zdroj: Z. Šustek)

ŠTÚDIE

Zbyšek Šustek • Menová reforma v Československu v roku 1953 a jej hospodársko-politické pozadie

Graf 8. Model absolútnych a relatívnych strát pri prepočte veľkých vkladov do 1,5 mil. starých Kčs (Zdroj: Z. Šustek)

Tab. 7. Straty z výmeny hotovostí a prepočtu vkladov⁵⁵

Predmet výmeny	Miliárd starých Kčs	Miliárd nových Kčs			Spolu	Strata
		Prerátané v pomeroch				
		5 : 1	5 : 1 až 30 : 1	50 : 1		
Hotovosť	38,058	0,715		0,679	1,404	6,208
Vklady	33,957	0,245 ^{*)}	4,718	0,071 ^{**)}	5,034	1,757
Nepredložené	2,979					0,560
Spolu	74,814	0,970	4,718	0,750	6,348	8,525

*) Vklady na vkladných knižkách školského a závodného sporenia prerátané 5 : 1 bez ohľadu na výšku vkladu.

**) Vklady na knižkách založených po 15. 5. 1953 prerátané 50 : 1 bez ohľadu na výšku vkladu.

Tab. 8. Hospodárenie slobodnej mladej Bratislavčanky žijúcej v podnájme v roku 1949 podľa záznamov v jej v denníku⁵⁶

Položka	Január	Február	Marec
Plat + výročná odmena	5716	2789	2789
Dar od otca	–	–	7300
Príjmy spolu	5716	2789	10 089
Strava	611	958	722
Byt	450	700	700
Doprava	573	1112	610
Hygiena	86	276	250
Oblečenie	10	944	977
Služby	–	31	242
Kultúra	36	557	126
Spoločenské povinnosti	1237	40	1014
Výdavky spolu	3003	4617	4639
Mesačný rozdiel	2713	- 1828	5450
Bilancia	2713	885	6335

oveľa tvrdšie ako vklady, lebo autori reformy ich apriórne považovali za nástroj špekulácie.

Možnosť vytvárať väčšie úspory však bola obmedzená. Priemerný plat 5475 Kčs nemal každý. Vysoký plat okolo 20 000 Kčs mal vysokoškolský profesor alebo vysoký stranícky funkcionár. Mladší inžinier mal plat okolo 6000 Kčs.⁵² Pri cenách, ktoré sa číselne približovali cenám na Slovensku pred zavedením eura, pri stále veľkom počte žien v domácnosti (asi 60 %) a pri väčšom počte detí v rodinách, než dnes, nemohla väčšina ľudí vytvárať väčšie úspory, lebo neraz žili od výplaty k výplate (pozri tab. 8).

Väčšie úspory mohli vzniknúť iba predajom cennej veci či nehnuteľnosti, dedičstvom, darom alebo obchodovaním na čiernom trhu. Súkromné podnikanie v priemysle bolo v roku 1953 už takmer zlikvidované, len v poľnohospodárstve tvorilo 62,8 %.⁵³ Úspory alebo prípadné vyššie príjmy živnostníkov alebo súkromných roľníkov odčerpávalo povinné zásobovanie na voľnom trhu. Obmedzené úspory indikujú aj spomienky pamätníkov, ktorí v posledných dňoch šírenia povestí o nadehľadzajúcej reforme dostali ako študenti od rodičov väčšie sumy, napr. 20 000 Kčs s pokynom, aby ich rozumne využili.⁵⁴ Vyššie úspory alebo doma uchovávané väčšie hotovosti boli výnimkami, ktoré zneužívala dobová propaganda. Na Slovensku boli sumy nad 100 000

52 22 500 starých Kčs uvádza: CHARVÁT, J.: Můj labyrint světa, s. 280. Antonín Novotný uvádza plat 20 000 Kčs: ČERNÝ, R.: Antonín Novotný, s. 105. Archív autora, platový výmer otca.

53 KAPLAN, K.: Od peněžní reformy k X. sjezdu KSČ, s. 157.

54 KOLNÍK, T.: Spomienky na menovú reformu. Archív autora.

55 Národní archiv České republiky v Prahe (ďalej NA), f. Politický sekretariát ÚV KSČ – 02/5, 1951 – 1954 (ďalej 02/5, 1951 – 1954), šk. 64, a. j. 175. Zpráva o peněžní reformě a jejím vyúčtování zo 17. 9. 1953.

56 Archív autora.

A. Peterka

Verovništvo financii.
 Číslo: 017/1953-sekr. M. V Bratislave dňa 24.XI.1953.
 Vec: Smernice pre zistenie a odstránenie niektorých dôsledkov peňažnej reformy pri novomanželských pôžičkách vyplatených pred 15. májom 1953. Obecníky pre okr. výbory. Určené pre ref. III. a VII. č. 335/E/1953.
 Referent: Dr. Křížkiv, tel. č. 228-45.
 Krajské, jednotné, okresné národné výbory. Ústredný národný výbor v Bratislave.

Novomanželia, ktorí vyplátili štátnu sporiteľňu pôžičku podľa zákona č. 56/1948 Sb. o štátnej podpore novomanželov, nemali v uvedených prípadoch možnosť započítania ktorýchkoľvek pôžičiek poplatených peňažne predmetu, na závažné dôvody vyplatené skýtnuť. Pri sporných prípadoch v pomere 50:1 alebo ako vklad, pôžičky prepocítané ako hotovosť v pomere 50:1 alebo ako vklad, podľa príslušných smerníc ministra financií č. 196/1953 J. v., neproti tomu zvyšok z pôžičky bol in prepocítaný v pomere 5:1.

Prítomné predpisy o peňažnej reforme nevedújú zmenu prepocítaných peňazí, vydalo Verovništvo vnútra smernice zn. II/2-441. č. 22/1-1953 z 5. augusta 1953 /8.230/E-53/, ktoré odstránili tieto dôsledky peňažnej reformy pri novomanželských pôžičkách vyplatených v čase od 15. do 30. mája 1953.

I.

Na odstránenie spomenutých dôsledkov aj pri novomanželských pôžičkách vyplatených pred 15. májom 1953 ustanovuje Verovništvo financii:

1/ Novomanželia, ktorí boli vyplatení pôžička podľa zákona č. 56/1948 Sb. o štátnej podpore novomanželov, v čase od 1. januára 1953 do 14. mája 1953 a ktorí predložili, že ja do 31. mája 1953 zo závažných dôvodov úplne alebo čiastočne nepoužili, sú oprávnení splatiť nepoužitú pôžičku, poprípade jej nepoužitú časť, v nových peňažoch tou sumou, ktorá vznikla pri peňažnej reforme výmenou alebo prepocítaním vkladu. Rozdiel medzi sumou získanou pri reforme alebo prepocítaním vkladu, poprípade, resp. jej časti, a nepoužitou časťou pôžičky, resp. jej časti, môže byť spôsobom uvedeným v bode 1/ splatená aj pôžička, vyplatená pred 1. januárom 1953.

2/ Pokiaľ novomanželia vrátili pôžičku alebo jej časť v čase od 15. do 30. mája 1953 a predložili, že pôžičku do 31. mája 1953 zo závažných dôvodov úplne alebo čiastočne nepoužili, pokladá sa pôžička až do výšky vrátenej sumy za zaplatenú.

3/ Vo výnimočných prípadoch, pokiaľ došlo k nedorozumeniu, tvrdí sa bez zavinenia novomanželov, môže byť spôsobom uvedeným v bode 1/ splatená aj pôžička, vyplatená pred 1. januárom 1953.

- 2 -

II.

1/ Aby sa vykonanie akcie urýchlilo, vyhotovia štátna sporiteľňa, ktoré už boli o týchto opatreniach informované osobitnou úpravou Verovništva financii - celostátnou správou štátnych sporiteľni - seznam dlžníkov, ktorí vyplátili novomanželskú pôžičku v čase od 1. júna 1952 do 14. mája 1953. Zo seznamu vyčleňujú čl. dlžníkov, o ktorých je známe, že použili celý výnos pôžičky. Zvyšujúci čl. dlžníkov vyzývajú na návrh sporiteľne na účelom zistenia, či sú u nich splnené podmienky pre splatenie pôžičky spôsobom uvedeným v bode 1/ a na predloženie dokladov o závažných, pre ktoré nemali do peňažnej reformy použiť novomanželskú pôžičku alebo jej časť.

2/ S čl. dlžníkmi, u ktorých budú splnené potrebné predpoklady pre povolanie splatenia /odpisu/ pôžičky spôsobom uvedeným v bode 1/, spíše sporiteľňa do 5. decembra 1953 žiadosť o odpis sumy, o ktorú je vyšší prepocítaný zvyšok nepoužitej novomanželskej pôžičky než suma, na ktorú in bol prepocítaný vklad alebo hotovosť z novomanželskej pôžičky a potvrdí v nej správnosť údajov o vkladu a jeho prepocite. Doklady môže predložiť žiadateľ i doštedcom. Odoberajú spôsobom možno používať i u čl. dlžníkov, ktorí boli v čase vyplatenia pred 1. júnom 1952, pokiaľ in určený národný výbor rozhodol ichov na predloženie dokladov o použití pôžičky časom do 31. mája 1953.

3/ Sporiteľňa odovzdajú žiadosť ihneď po uplynutí lehoty nrovnane okresnému národnému výboru, ktorý preskúma všetky žiadosti a prvými údajmi v nich uvedenými. Žiadosť, ak pôžička nebola použitá o závažných dôvodov, z ktorých nabola do 31. mája 1953 použitá, bude skúmať okresný národný výbor v každom jednotlivom prípade, okrem ostatných predkladov /vkladné knižky, potvrdenie o zostatku na účte, potvrdenie výmenného strediska o výmene hotovosti, potvrdenie bytového referátu alebo zamestnávateľa o poručení bytu, potvrdenie predajne nabytka, poprípade iný doklad o závažných dôvodoch, ktoré bránili použiť pôžičku/, aj overením priamo v domácnosti.

4/ Dlhníci, ktorí použili na nákup predmetov len časť novomanželskej pôžičky, predložou nákup týchto predmetov potvrdením podľa § 13 ods. 1 zákona č. 56/1948 Sb.

5/ O žiadostiach dlžníkov, ktorí boli pôžička vyplatená v čase od 1. januára do 14. mája 1953, rozhoduje a konečným rozhodnutím okresný národný výbor a svoje rozhodnutie oznámi štátnej sporiteľni. Žiadosti dlžníkov, ktorí boli vyplatení pôžičkou v čase pred 1. januárom 1953, postúpí okresný národný výbor ihneď po svojom vyjadrení Verovništvu financii - celostátnu správou štátnych sporiteľni, ktoré oznámia konečné rozhodnutie okresnému národnému výboru a štátnu sporiteľňu. V obidvoch prípadoch upovedomí dlžníkov o konečnom rozhodnutí žiadosť sporiteľne.

Verovništvo:
 Majling v.r.

Za správnosť vyhotovenia:
[Podpis]

Reprodukcia stanoviska poverenika pre financie P. Majlinga k hodnoteniu reformy (Zdroj: Archív Z. Šusteka)

starých Kčs ojedinelé (v Piešťanoch jeden občan menil 2 870 000 a v Pezinku 2 000 000 starých Kčs, v celoštátnom merítke sa ako jedna z najvyšších hotovostí udáva 3 500 000 starých Kčs), pričom 3 512 366 osôb si na Slovensku vymenilo 11,7 mld. starých Kčs, t. j. priemerne 3329 starých Kčs na osobu, t. j. ich priemerná strata bola 81,7 %.⁵⁷

Vyhodnotenie celoštátnych výsledkov výmeny peňazí (pozri tab. 7) ukazuje, že vklady na normálnych vkladných knižkách založených do 16. mája 1953 boli prepocítané so stratou 19,62 %, t. j. v priemernom pomere 6,19 : 1. To znamená, že priemerný vklad bol 12 972,50 Kčs, teda 2,5 priemerných plátov.

Ďalším zdrojom strát obyvateľstva bolo zvýšenie cien základných životných potrieb. Ceny vyhlásené v rámci reformy boli zámerne vyššie, ako definitívne ceny, ktoré boli po ustálení situácie dosiahnuté pri základných potravinách už 1. októbra 1953 a pri priemyselnom tovare po niekoľkých zlacneniach až v roku 1960. Autori sa tým snažili zabrániť rýchlemu vykupeniu nedostatočných rezerv uvoľneného tovaru. Rovnaký účel mali aj obmedzenia množstva tovaru pri jednom nákupe, platné až do roku 1958. Niektoré ceny potravín z októbra 1953 platili až do roku 1990.

Iné zdroje strát vyplývali z prehmatov pri výplate miezd za máj 1953, keď

namiesto výplaty zálohy v starej mene bol vyplatený celý plat, ktorého väčšia časť už mala byť vyplatená v novej mene, namiesto čoho bola prerátaná 50 : 1. Pritom vznikali ďalšie straty spôsobené chybným prepocítaním dane zo mzdy v pomere 5 : 1 namiesto 50 : 1. Podobné straty vyplývali z prepocítania záväzkov na prelome mája a júna 1953, kde záväzky voči štátu museli občania vyrovnat' v plnej hodnote, t. j. 5 : 1, zatiaľ čo záväzky štátu voči občanom sa prerátávali 50 : 1.

Výmenou v pomere 50 : 1 boli nepatrne viac postihnutí obyvatelia Slovenska, kde bolo v tomto pomere vymenených 90,12 % hotovostí, zatiaľ čo v Čechách a na Morave 88,85 %.⁵⁸

57 KAČKOVIČOVÁ, M.: Peňažná reforma v roku 1953. Podiel ŠBČS na jej zabezpečení. Biatic, roč. 6, 1998, č. 5, s. 24 – 26.

58 Vyrátané podľa: NA, f. 02/5, 1951–1954, šk. 64, a. j. 175. Zpráva o peňažnej reformě a jejím vyúčtování zo 17. 9. 1953, Príloha č. 2.

Zvýšenie cien bolo sčasti kompenzované zvýšením miezd, dôchodkov a detských prídavkov. Bolo však diferencované. Paušálne zvýšenie plátov pomáhalo len ľuďom s nižšími príjmami, pevné zvýšenia hlavne robotníkom v namáhavých profesiách (baníci, hutníci). Zvýšenie detských prídavkov zvýhodňovalo početné rodiny (pozri tab. 6).

Zvýšenie miezd a dôchodkov zhruba kompenzovalo rozdiel cien základných potravín v množstve zodpovedajúcom prídelu za mesiac máj 1953 (pozri tab. 9). Na priemyselný tovar však už nestačilo. Paradoxne, stanovenie cien na priemernej úrovni 69 %, resp. 63 % viazaného trhu uľahčilo ľuďom vylúčeným zo zásobovania na viazanom trhu, teda osobám považovaným za nepriateľské živly, proti ktorým bola reforma deklaratívne namierená. Naopak najviac postihlo dôstojníkov, ktorí mali nárok na mimoriadne vysoké prídelky potravín.

Obyvateľstvo sa so stratami spôsobenými reformou vyrovnalo približne v priebehu 5 mesiacov. Ukazuje to čas, v ktorom začali vklady v sporiteľniach prevažovať nad výbermi. Oneskorený dopad reformy ukazuje aj pokles počtu uzavretých sobášov v roku 1953 a 1954. K vyrovnaniu došlo až v roku 1956 (pozri tab. 10).

OSOBITNE POSTIHNUTÉ SKUPINY OBYVATEĽOV

Autori menovej reformy si uvedomovali, že niektoré dopady reformy je nevyhnutné kompenzovať a sčasti to aj urobili. Nedomyšleli však všetky možné prípady mimoriadne tvrdých dopadov na skupiny, ktoré boli predmetom sociálnej starostlivosti štátu a na ktoré štát ohľad brať mal. Išlo o päť skupín:

1. Držitelia mladomanželských pôžičiek. Mnohí z nich si pôžičku vybrali v hotovosti, ale zo subjektívnych i objektívnych dôvodov ju do reformy nevyužili. Tieto pôžičky sa im

Pokladničný doklad o výmene peňazí. Dátum: 3. VI. 1953 Číslo dokladu: 49

Popsaný občan predložil dnes za seba a príslušníkov domácnosti:

Príezvisko a meno	Rok narodenia	Poměr k předkladajícímu	Obč. průkaz - evid. číslo výrobné
Mechala Jan	1904		2,803514
„-“ Marie	1909	manželka	2,803515
„-“ Marie	1938	dětí	
„-“ Anna	1945		
„-“ Josef	1948		

Výmenné středisko Státní banky čs.

Miesto pre účtovnícku záznamy:

Kontrola:

podpis kontrolního úředníka

k výměně hotovosti v starých penězích:

a) podľa pripojených dokladov opravujúcich k výmene v pomere 5:1 po Kčs 300.— starých peňazí na 5/8 osob — celkom Kčs 1.500 st. p.
3.545 st. p.

b) zbytek k výmene v pomere 50:1 — celkom Kčs 7.045 st. p.

celkom Kčs 8.545 st. p.

Vydané nových peňazí za výmenu podľa písm. a) vľavo Kčs 300.— n. p.
za výmenu podľa písm. b) vľavo Kčs 111.50 n. p.
celkom Kčs 411.50 n. p.
slovami štyristojedenásť 11 Kčs.

Uvedený obnos v starých penězích přijal: podpis pokladníka

Obnos v nových penězích přijal: podpis občana povolanie

Potvrdenie o výmene peňazí pre domácnosť vystavené pri menovej reforme v roku 1953 (Zdroj: Archív Z. Šusteka)

vymenili v pomere 50:1, ale boli nútení ich splatiť v pomere 5:1, t. j. bolo im znemožnené nevyčerpané peniaze využiť ich 10-násobným znehodnotením a navyše boli donútení ich v plnej hodnote vrátiť. Ich prípady v počte sťažností na reformu sa podieľali 21 %. Ich oprávnenosť však bola uznaná a dodatočne kompenzovaná formou sociálnej podpory. Druhou stránkou veci bola psychická záťaž dotknutých ľudí.

2. Presídlenci z dedín zatopených Oravskou priehradou. Išlo o stovky prípadov. Poslední z nich dostali za svoje domy vyplatenu náhradu krátko pred reformou. Preto za ňu nemohli do reformy nové obydlie vybudovať, resp. kúpiť. Znehodnotením náhrad im bolo znemožnené urobiť to vlastnými silami. I v tomto prípade však boli straty dodatočne kompenzované. Opäť s dopadom na psychiku postihnutých.
3. Súkromní samostatne pracujúci živnostníci, najmä invalidní trafi-

kanti, ktorí museli držať v pohotovosti vyššie, rádovo desaťtisícové sumy na nákup tovaru. Títo ľudia boli pripravení o prevádzkový kapitál a bolo im sťažné alebo znemožnené ďalej prevádzkovať svoju živnosť. Dostali sa do finančných ťažkostí a museli hľadať iné zdroje obživy. Išlo aj o členov KSC, teda aspoň navonok ľudí lojálnych k režimu.

4. Držitelia darexových bonov, ktoré boli získané za konvertibilné devízy (takmer výhradne za americké doláre). Mali hodnotu vyjadrenú v korunách a ich výmena sa diala v úradnom kurze, zníženom o percentické vyjadrenie bonity tej ktorej devízy.⁵⁹ V prípade amerických dolárov boli menené v plnej hodnote úradného kurzu, t. j. 50 Kčs za 1 USD. Napriek tomu boli pri reforme menené za nové Kčs v pomere 50:1, t. j. s 90% stratou. Pri ich výmene sa ukázala aj ďalšia nedôslednosť formulácie pravidiel výmeny,

59 ŠUSTEK, Z.: Darexové a tuzexové poukázky ako súbežné meny v Československu. In: Slovenská numizmatika, roč. 15, 1998, s. 97.

Tab. 9. Straty ôsmich skupín spotrebiteľov z nákupu potravín v množstve odpovedajúcom prídely na máj 1953, posledný mesiac fungovania lístkového systému⁶⁰

Potravina	Cena v nových Kčs za 1 kg, l, kus				Prídely podľa veku a spoločenského postavenia							
	viazané	voľné	1. 6. '53	1. 10. '53	II a	II a	II B	II c	II d	II E	II f	H 30
	Vek				< 2	2 – 6	6 – 12	12 – 18	> 18	> 18	> 18	> 18
Katégoria				deti	deti	deti	deti	zamest.	penzisti	základný	dôstojníci	
Chlieb [g]	1,60	3,20	2,80	2,60	0	0	5250	6500	5250	5250	5000	9400
Múka [g]	2,40	6,40	5,00	3,90	3000	3000	2500	3850	4000	3950	2500	6000
Múka hrubá [g]	3,60	7,60	6,00	4,90	1500	1250	1250	1900	1900	1950	1000	3000
Krupica [g]	3,00	4,80	4,80	4,00	500	0	0	0	0	0	0	0
Slanina [g]	12,00	90,00	36,00	36,00	0	0	240	280	470	470	240	0
Masť [g]	12,00	90,00	36,00	36,00	0	0	0	0	0	0	0	850
Umelé tuky [g]	38,00	250,00	24,00	24,00	0	0	250	230	400	500	360	850
Mäso [g]	10,00	52,00	29,40	29,40	700	700	1200	1850	1350	1150	1150	5500
Maslo [g]	16,00	90,00	44,00	42,00	650	650	500	500	0	0	0	600
Mlieko [ml]	0,84	1,60	2,00	1,80	23 250	15 500	15 500	15 500	3875	3875	3875	4250
Vajcia [ks]	0,76	1,60	1,10	1,00	12	12	21	15	0	0	4	0
Cukor [g]	3,14	14,00	14,00	11,00	1400	1400	1400	1300	1200	1000	500	2000
Strata oproti viaza- nému trhu					90,33	79,84	95,66	112,96	70,66	63,20	49,22	192,73
Úspora oproti voľnému trhu					49,02	51,72	131,48	144,24	155,48	173,57	127,86	405,16
Úspora zo zľacnenia 1. 10. '53					16,7	14,47	15,58	17,13	11,92	11,31	7,53	19,83
Celková úspora					65,72	66,19	147,06	161,37	167,4	184,88	135,39	424,99
Úspora / strata					24,61	13,65	-51,4	-48,41	-96,74	-121,68	-86,17	-232,26

Kompenzácie v nových Kčs na osobu v jednotlivých kategóriách spotrebiteľov – príplatky ku mzde, dôchodku a prídavky na deti

	70	70	70	70	68	20 až 70	robotníci
1 dieťa							
2 deti	140	140	140	140	40 – 60		zamestnanci
3 deti	310	310	310	310	100 – 140		baníci a hutníci
každé ďalšie	160	160	160	160			

Tab. 10. Počet sobášov v celej ČSR v rokoch 1950 – 1956⁶¹

Rok	Sobášov
1950	134 248
1951	127 036
1952	111 808
1953	98 804
1954	102 164
1955	103 079
1956	115 900

ktoré explicitne neuvádzali, za čo sa majú meniť. Niektoré pobočky SBČS nepostrehli, že Darex bol menovou reformou zrušený a výmenu vykonali tak, že predložené bony vymenili v uvedenom pomere za tie isté, len s novým ohraničením trojmesačnej platnosti bonov. Dodatočne sa menili za nové Kčs. Medzi ojedinelo zachovanými darexovými bonami ide o exempláre s vyznačenou platnosťou „září 1953“.

SŤAŽNOSTI NA REFORMU

Na reformu bolo ústredným orgánom alebo prezidentovi republiky A. Zápotockému zaslaných vyše 8000 sťažností, z ktorých je v Slovenskom národnom archíve uložených 1300. Ich zloženie je pestré. Prevažne ide o prípady vyššie uvedených štyroch skupín osobitne postihnutých ľudí. Ďalšiu podstatnú časť predstavujú sťažnosti sociálne zle postavených ľudí, ktorí sa dostali do hmotnej núdze, a sťažnosti na priebeh

60 Vyhláška Ministerstva vnútorného obchodu zo dňa 28. 4. 1953 č. 159. Úradný vestník, čiastka 59.

61 Statistická ročenka ČSSR 1968. Praha – Bratislava 1968, s. 92.

ŠTÚDIE

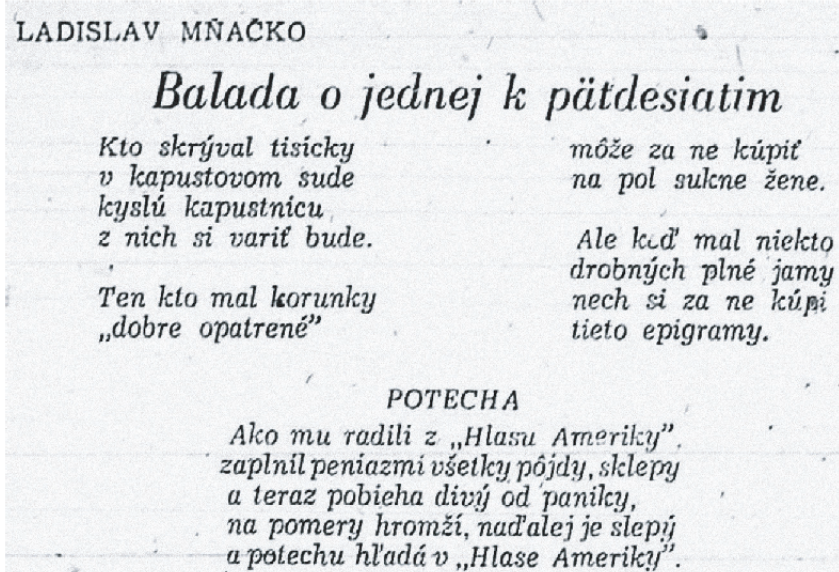
Zbyšek Šustek • Menová reforma v Československu v roku 1953 a jej hospodársko-politické pozadie

výmenny peňazí, najmä na predčasné zatvorenie niektorých výmenných stredísk, kvôli ktorej si sťažovatelia nemohli peniaze včas vymeniť. Mnohé sťažnosti sú štylizované veľmi submisívne, s prejavmi lojality a využívaním dobovej frazeológie alebo s odvolaním sa na členstvo v KSČ.

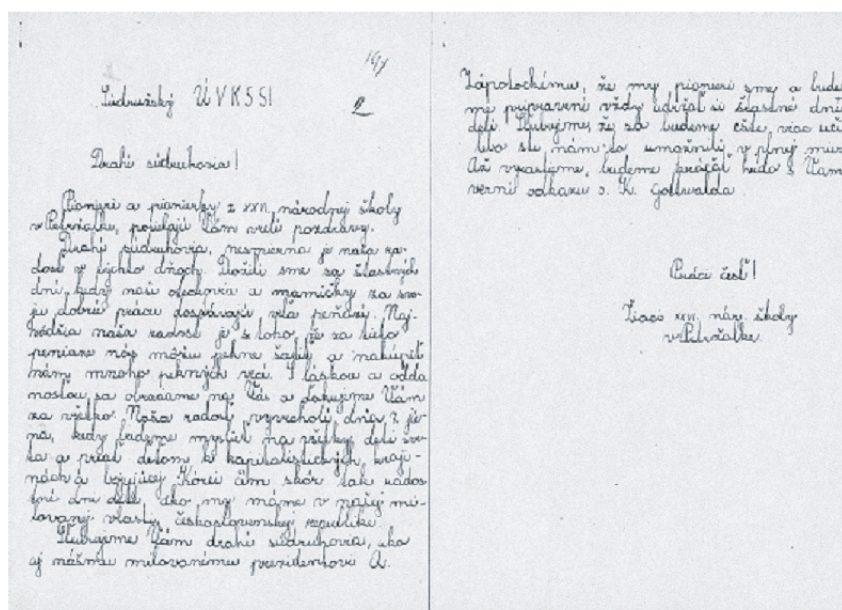
Všetci sťažovatelia dostali odmietavé odpovede odôvodnené tým, že zákon o reforme nedovoľuje nijaké úľavy alebo výnimky. Všetky sťažnosti však boli centrálnne vyhodnocované a v niektorých prípadoch navrhované dodatočné globálne riešenia v prospech sťažovateľov. Dodatočne bola poskytnutá pomoc držiteľom mladomanželských pôžičiek, presídlencom z Oravy a invalidným trafikantom.

PROPAGANDA A KONTRA-PROPAGANDA

Menovú reformu sprevádzala približne mesačná intenzívna kampaň v tlači, ktorá reformu prirodzene vítala a nepripúšťala kritické ohlasy. Zverejňovala kreslené karikatúry nepracujúcich a príživníckych živlov, ktoré reforma tvrdo postihla a donútila hľadať si prácu. Veršovanky útočili na ľudí, ktorí držali väčšie hotovosti a naopak chválili výhody sporiteľov. Autorom jednej z nich – Balady päťdesiat ku jednej – bol aj neskorší kritik režimu, spisovateľ Ladislav Mňačko. Tlač poukazovala na jednotlivé prípady vysokých súm predložených alebo naopak odhodnotených niektorými z prežívajúcich podnikateľov. Zároveň prinášala vyhlásenia nadšených obyvateľov, ktorí si chválili, že práve vďaka reforme si kúpia veci, o ktorých dovtedy len snívajú alebo chválili zjednodušenie nákupov po zrušení lístkov. Podobne reagovali aj deti, ktoré na pokyn učiteľov odosieli naivne ďakovné listy ústredným orgánom. Kreslená propaganda používala výrazové prostriedky použité aj pri reformách v zahraničí. Ukážkou sú kompozície so ženami v šatách z nových bankoviek v rumunskej a českej tlači.

Balada 50: 1 od L. Mňačka (7. júna 1953) (Zdroj: Pravda)

Inscenovaný ďakovný list detí zo základnej školy v Petržalke adresovaný ÚV KSČ

(Zdroj: ABS)

Opakom sú anonymne rozhadzované letáky ľudí, ktorí sa nestotožňovali nielen s reformou, ale aj so samotným režimom. Z balónov vypúšťaných zo zahraničia boli vo veľkom zhadzované letáky v podobe napodobeniny novej jednokorunovej štátovky s textom vy-

zývajúcim k odporu a predstavujúcim reformu ako krach režimu a dar Sovietskeho zväzu. Boli vytlačené v USA v tlačiarňach Reynolds Offset Co. v New Yorku.⁶² Existujú nedoložené správy aj o letákoch v podobe novej 100 korunáčky.

62 HESSLER, G.: The Engraver's Line, An Encyclopedia of Paper Money & Postage Stamps [Rytcova linka, Encyklopédia papierových peňazí a poštových známok]. Port Clinton 1993, s. 142.

Bývalý mlynár Michal Rybníkár z Podbranča, okres Senica mal 700.000 Kčs hotových peňazí. Z toho vymenil 250.000 a k ostatným sa ani nepriznal. Gustáv Zemanovič, majiteľ zámočnickej dielne v Hornej Súči štvorť proti menovej reforme a povedal, že bol oklamáný. Prečo? „Mal 200.000 Kčs a stál pri dverách výmenného strediska, sháňajúc ľudí, ktorí by mu jeho tisíce vymenili. V Gbeloch, v Jablonici i na mnohých iných miestach mohli ľudia vidieť roztrhané tisícokorunácky pozahadzované. To špekulanti a šmelinári sa báli priznať k svojim podvodne nadobudnutým peniazom. Veď prečo ináč by ich zahadzovali. Staviteľ Nasch z Bratislavy, bývalý kapitalistický „podnikateľ“ si veľmi sťažoval, že ho postihla prvá reforma, že mu znárodnili majetok a že teraz znova ho „ožobráčili“, ale — vraj — príde doba, že si všetko vynahradí... Uahko rozlúštiť, akú dobu to pán staviteľ čaká. Želal by si vojnu, krv, nešťastie a žiaľ miliónov a fašistické bodáky ktoré by mu mali dopomôcť k novému vykorisťovaniu pracujúcich, k tomu aby druhí pracovali a on bezpracie shraboval ako kedysi z ich mozolov zisky.“

Ukážka útoku na príslušníka vykorisťovateľských živlov (12. júna 1953) (Zdroj: Pravda)

Jozef Kátra z petržalskej Matadorky si ukladal skoro osem rokov svoje úspory na vkladnú knižku. Mal na nej do 60.000 Kčs. Peniaze si ukladal preto, lebo si chcel kúpiť ladničku a elektrický sporák. Dnes, za svoje úspory, ktoré dostane v novej mene si môže kúpiť nielen ladničku a sporák, ale ďaleko viac. „Rád som menovej reforme“, hovorí súdruh Kátra, „lebo za svoje peniaze dostanem všetko, čo potrebujem. Nebudú mi to môcť vykúpiť kadejakí dráči. čo si nakafasili státisíce bez práce“. Súdruh Kátra, zará-

Ukážka nadšenia pracujúceho nad menovou reformou (9. júna 1953) (Zdroj: Pravda)

Výrazová podobnosť oficiálnej kreslenej propagandy k menovým reformám v Rumunsku v roku 1952 a ČSR v roku 1953

(Zdroj: Archív Z. Šusteka)

Tak oficiálna propaganda ako aj kontrapropaganda obsahovala niektoré pravdivé prvky. Obe však poskytovali veľmi skreslený obraz, ktorý sa odlišoval od skutočnosti i od vnímania reformy väčšinou ľudí. Pokiaľ ide o úroveň, líšili sa vlastne iba znamienkom.

VNÍMÁNIE STRÁT OBYVATEĽMI A NESKORŠÍMI KOMENTÁTORMI REFORMY

Pravidlá reformy boli komplikované a neprehľadné. Preto ľuďom, ktorí boli správou o reforme šokovaní, značne sťažovali reálne zhodnotenie jej dopadu. Najmä zle vysvetlené a asi nikým nepochopené spojenie denominácie koruny so znehodnotením časti prerátovaných hotovostí a vkladov utrpenú stratu v chápaní ľudí citelne zvyšovalo. Obťažnosť pochopenia tohto vzťahu ilustrujú aj nedávne komentáre reformy v médiách a literatúre.⁶³ Tento vzťah nepochopil ani vysokoškolský učiteľ ekonómie⁶⁴ a za stratu považoval aj prepočet 5:1. Chybné uvažujú aj iní autori pri hodnotení prepočtu 50:1, ktorý implikuje stratu 98 %, hoci reálne išlo o 90 %.⁶⁵ Hoci na premyslenie témy mali dostatok času, nedokázali samostatne použiť na reálne hodnotenie prepočtov elementárny početový úkon – trojčlenku. Ukazuje to, že tým menej bolo možné očakávať jeho pochopenie od stresovaných účastníkov reformy.

Subjektívne zveličenie dopadu reformy na jednotlivcov viedlo neraz k skratovým reakciám, pri ktorých si postihnuté osoby samy sebe svoju stratu ešte prehĺbili, najmä neuváženým utrácaním starých peňazí počas súbežného obehu oboch mien alebo ich odhadzovaním či pálením. Tragický rozmer majú prípady samovražď a neuvážené prejavy protestov postihnuté trestom.

Paradoxne v tieni silne negatívneho vnímania prepočtu vkladov a hotovostí stojí hodnotenie strát zo zvýšenia cien základných životných potrieb, hoci

63 PEČNÍK, M. – NOVANSKÝ, V.: Peňažná reforma v Československu v roku 1953, s. 55.

64 Zápis besedy o menovej reforme v rámci relácií Českej televízie historie.cs. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447/-historie-cs/2084528011400021-menova-reforma/video>

65 Úplne chybné hodnotenie dopadu reformy obsahuje aj dielo V. Kadleca: „Měnová reforma v roce 1953 prakticky anulovala úspory na vkladních knížkách v poměru 5 starých korun za 1 novou korunu, čtyři pětiny úspor byly tedy naráz státem odčerpány. Jen kapesné do maximální výše 300 korun bylo vyměněno v poměru 5 starých korun za 1 novou korunu, vše ostatní dokonce v poměru jen 50 starých korun za 1 novou, zůstávala tedy lidem k použití jen jedna padesátina původní hodnoty.“ KADLEC, V.: Podivné konce našich prezidentů, s. 212. Rovnakú chybu robí v komentári menovej reformy z roku 1950 aj popredný poľský numizmatik Lech Kokociński v reprezentatívnej publikácii Poľskej národnej banky (!): „Neekvivalentnosť výmeny, ktorá vznikla použitím dvoch prepočtov – 100:1 pri výmene starých peňazí za nové a 100:3 pri prepočte hlavne cien, platov a bankových úspor spôsobila značný pokles reálnych hotovostí v rukách občanov, lebo za tovar, ktorý predtým stál 100 zlotých, bolo treba zaplatiť 3 zloté, čiže 300 zlotých pred výmenou.“ KOKOCIŃSKI, L.: Pieniądz papierowy na ziemiach polskich [Papierové peniaze v Poľsku]. Warszawa 1996, s. 174.

malo na mnohých ľudí hlbší a najmä trvalejší dopad ako samotná výmena peňazí.

Diskutabilné, hoci ľudsky pochopiteľné sú ponosy, že reforma pripravila ľudí o celoživotné úspory. Pokiaľ išlo o anulovanie viazaných vkladov a predvojnových poisťok, reforma naozaj vykonala tento krok administratívne. K ich znehodnoteniu však došlo už počas vojny vinou okupanta. Po vojne neboli zdroje, z ktorých by tieto nároky bolo možné uspokojiť (pozri vyššie dilemu koncepcie reformy z roku 1945). Ak v takom prípade reforma niekomu niečo zobrala, boli to iba ilúzie, živé osemročnou existenciou viazaných vkladov, a ich uvoľňovaním niektorým osobám, ako aj nedostatkom informácií o skutočnom stave hospodárstva.

Podobne treba hodnotiť aj diferencované znehodnotenie voľných vkladov. Ich časť vznikla po 1. novembri 1945 bezpochyby poctivou a produktívnou prácou, prípadne predajom hodnotných vecí a pod. Lenže bez vedomia a vôle majiteľov sa aj do nich prelievala časť viazaných vkladov uvoľnených z rôznych dôvodov do januára 1953, keď bolo ich uvoľňovanie zastavené. Sumy uvoľnené na svadbu, pohreb, štúdium či výživu alebo v prípade podnikov na materiál a služby sa najprv preliali do tržieb a zisku firiem a nakoniec do miezd a daní. Znehodnotené peniaze sa tak rozptyľovali spletitými kanálmi medzi širší okruh majiteľov. Diferencované znehodnotenie vkladov preto muselo dodatočne riešiť otázku, ktorá by nastala aj pri uvažovanom globálnom uvoľnení časti viazaných vkladov v roku 1947, t. j. koľko uvoľniť a koľko anulovať. Vtedy by však anulovanie zasiahlo konkrétnych majiteľov a dôvod anulovania by bol zrejmy, hoci tiež nie ľahko prijateľný. V roku 1953 však zasiahlo aj ľudí, ktorí viazaný vklad ani

nemuseli mať, resp. nemohli tušiť, že ich prácu alebo cennosť zaplatil niekto, priamo či sprostredkované, peniazmi pochádzajúcimi z uvoľneného vkladu. O to horšie bolo znehodnotenie voľných vkladov a hotovostí pre ľudí psychologicky prijateľné.

CHYBY MENOVEJ REFORMY V ROKU 1953

Základnou chybou vo vzťahu k obyvateľstvu bol scestný spôsob odôvodnenia reformy. Racionálne argumenty vyplývajúce z hospodárskeho a menového vývoja za 2. svetovej vojny boli v dôvodovej správe k reforme, ktorú predniesol Viliam Široký, i v sprievodnej propagande potlačené na minimum. Navyše, s odstupom ôsmich rokov strácali presvedčivosť a automaticky nastolovali otázku, prečo sa problém neriešil skôr. Nahradila ich vykonštruovaná a nepresvedčivá rétorika (zvaľovanie viny na obeť politických procesov, zdôrazňovanie úspechov budovania socializmu) a tvrdenia prevzaté z dôvodových správ k analogickým reformám v ZSSR, Bulharsku a Rumunsku, kde sa objavujú chybné formulované⁶⁶ alebo úplne irelevantné argumenty.⁶⁷ Predovšetkým však išlo o nástroj, ktorým sa zakrývala hlavná príčina menovej reformy – stroskotanie predpokladov uskutočnenia povojnovej menovej nápravy na účet porazeného okupanta, spôsobené medzinárodnou situáciou, a menovej politiky, ktorá na nich bola po roku 1945 postavená. Režim sa neodvážil priznať, že príčinou stroskotania koncepcie bola aj neochota „najbližšieho spojencu“ podeliť sa o reparácie z jeho okupačnej zóny v Nemecku. Jasným definovaním najpôvodnejších príčin reformy by pred celým svetom musel priznať, že víťaz vojny sa stal porazeným. Zároveň zakrýval fakt, že nebolo v silách Česko-

slovenska nájsť, resp. vytvoriť zdroje potrebné na úhradu nárokov svojich občanov. Nemohol ani priznať, že práve KSČ bránila síce tvrdému, včasnému, z hľadiska obeť vojny eticky neprijateľnému, ale a v danej situácii jedine možnému riešeniu menového problému anulovaním viazaných vkladov alebo ich podstatnej časti. Nevierohodnosť oficiálneho zdôvodnenia podčiarkol aj známy rozhlasový prejav A. Zápotockého, ktorým v predvečer reformy dementoval jej konanie.

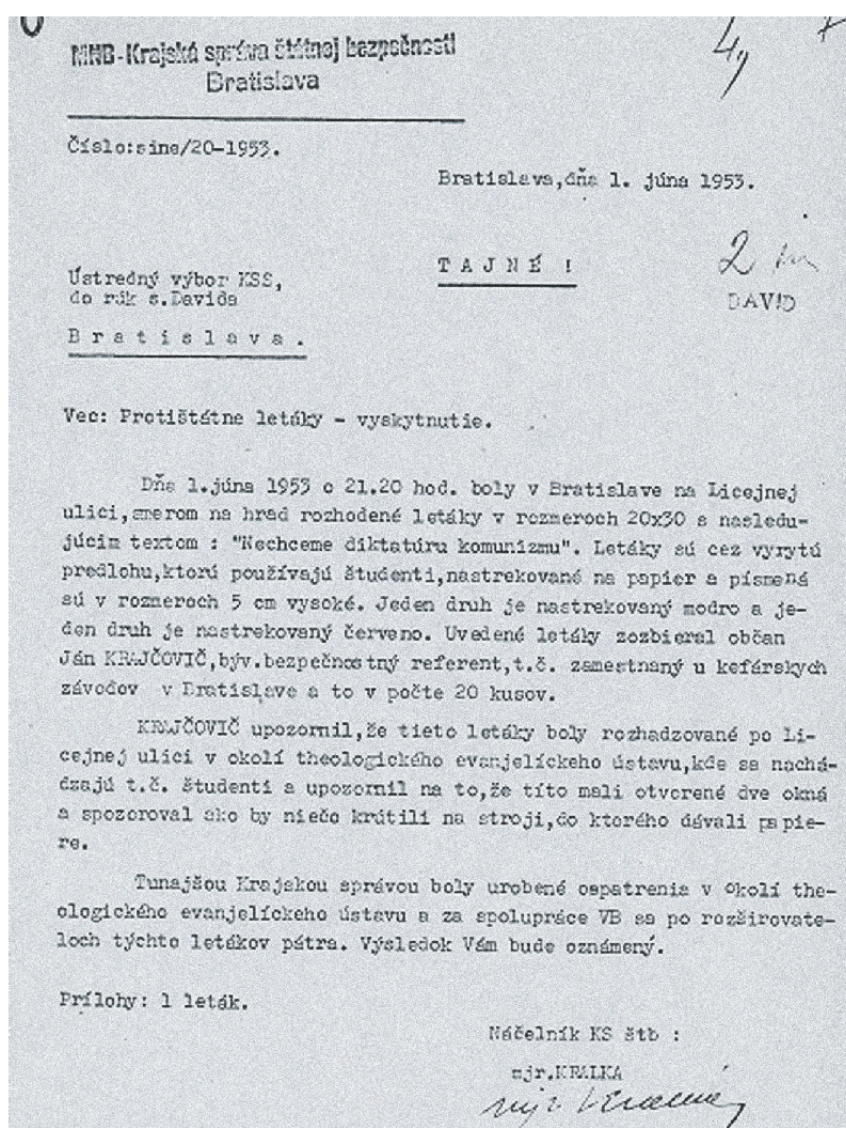
Druhou vážnou chybou bolo nedostatočné objasnenie komplikovaných pravidiel reformy spájajúcej viacero previazaných opatrení, náročných na pochopenie. Z hľadiska reakcií obyvateľstva sa doslova ako fatálny jav neobjasnený vzťah denominácie 5 : 1 a znehodnotenia 6,25 : 1 až 50 : 1, t. j. reálne 1,25 : 1 až 10 : 1. Hoci ide o jednoduchý aritmetický vzťah zo základnej školy, takmer nikto ho nedokázal sám použiť (pozri vyššie). Rovnako nebolo na konkrétnych príkladoch objasnené, do akej miery zvýšenie platov a prídavkov na deti kompenzovalo straty spôsobené zvýšením cien potravín, odevov a obuvi. Tak isto neboli jednoznačne objasnené zásady zdanenia časti miezd a iných príjmov vyplatených tesne pred reformou, kde došlo k početným krivdám uplatnením prepočtu 5 : 1 na nedoplatky daní. Informačný deficit mimoriadne prehĺbil negatívnu odozvu reformy.

Nepochopenie výmenných pomerov je pravdepodobne aj zdrojom niektorých dobových fám citovaných novšou literatúrou, že príslušníkom bezpečnostných zložiek sa peniaze menili v pomere 5 : 1 (ľudové milície) alebo 3 : 1 (dôstojníci ČSLA) či dokonca 1 : 1.⁶⁸ Ak v ich prípade boli naozaj porušené pravidlá výmeny, mohlo ísť len o bezstratovú výmenu 5 : 1. Pomery 3 : 1 alebo dokon-

66 Výskyt falošných peňazí – ZSSR a Rumunsko. KIRIȚESCU, C. C.: Sistemul bănesc al leului și precursorii lui, III, s. 262; Pravda, 15. 12. 1947, s. 1; DOBROCHOTOV, L. N. – KOLODEŽNYJ, V. N. – PUŠKAREV, V. S. – ŠEPELEV, V. N. (zost.): Denežnaja reforma v SSSR 1947 goda, Dokument č. 2.26.

67 Obeh peňazí so starým štátnym znakom – Rumunsko. KIRIȚESCU, C. C.: Sistemul bănesc al leului și precursorii lui, III, s. 262.

68 JIRÁSEK Z. – ŠŮLA, J.: Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50 : 1, s. 105. Informácia sa však neopiera o nijaký pramenný materiál. Ak by ho autori mali, bezpochyby by bol patrične využitý v niektorej z ich neskorších prác. Ako fakt ju preberajú aj niektoré citujúce články, resp. bakalárske práce dostupné na internete.

Protokol o zachytení protestného letáka v Bratislave (Zdroj: Archív Z. Šusteka)

ca 1 : 1 by boli 1,7- alebo 5-násobnou prémie. Ak režim mal záujem tento okruh ľudí umlčať či odmeniť, mohol to urobiť hneď po reforme oveľa menej nápadným spôsobom.

Tretou významnou chybou, ktorá sa síce bezprostredne občanov nedotkla, ale mala vážne dôsledky až do začiatku 90. rokov, bolo stanovenie teoretického zlatého obsahu novej Kčs na úrovni 0,123426 mg Au. V porovnaní so zlatým obsahom starej Kčs, ktorý nepriamo vyplýval z jej väzby

na americký dolár (50 Kčs = 1 USD, t. j. $0,888671/50 = 0,001777$ g Au), išlo o 38% revalváciu koruny, resp. 28% znehodnotenie dolára voči novej Kčs. Z toho vyplýval kurz 7,20 nových Kčs za 1 USD, hoci z denominačného pomeru 5 : 1 vychádzalo 10 nových Kčs za 1 USD. Avšak aj tento kurz by bol býval nadhodnotený, lebo ignoroval devalváciu západných mien k americkému doláru v roku 1949 o 9 – 70 % (v priemere cca o 40 %) (pozri graf 9). Reálny kurz sa preto mal približovať k 14 novým Kčs

za dolár. Presne táto úroveň (14,40 Kčs) bola v roku 1957 použitá pri zavedení dvojzložkového kurzu (100%-ná prémie a prirážka k úradnému kurzu 7,20), ktorý bol vlastne tichou devalváciou koruny o 100 % a riešil neúnosný pokles prísunu hodnotných devíz, spôsobený nadhodnoteným kurzom. Stanovenie nadhodnoteného kurzu sa odôvodňovalo ideologicky predpojatým tvrdením, že západné meny sa rýchlo znehodnotia a nový kurz Kčs sa stane adekvátny. Nepriamo tak bolo verejne priznané jeho nadhodnotenie. V skutočnosti išlo o kopírovanie zrušenia formálnej väzby rubľa na americký dolár z 28. februára 1950 a stanovenie jeho hodnoty na 0,222168 g Au a tým o jeho 32,5% revalváciu z 5,30 na 4,00 rubľa za 1 USD.⁶⁹

Deklarovaná väzba novej Kčs na rubel ako „najstabilnejšiu menu sveta“ v pomere 1,80 Kčs za 1 rubel bola iba prázdnu frázou a pseudoargumentom, lebo išlo iba o vnútorné a vzájomne nezameniteľné meny oboch štátov, s prísnyim zákazom dovozu a vývozu v hotovosti. Pri analogických reformách v Poľsku, Rumunsku a Bulharsku boli zvolené podobné pomery (1 rubel = 1 zlotý = 2,80 lei = 1,70 leva). V istom zmysle však pri zúčtovaní vzájomných platieb so ZSSR mohol zvýhodňovať československé dovozy, resp. neskôr ojedinelé výmeny peňazí pre cestujúcich do ZSSR, lebo pri prepočte 5 : 1 by sa podľa pôvodného kurzu (12,50 starých Kčs) za 1 rubel platilo 2,50 nových Kčs.

Dôsledkom reformy bol protest Medzinárodného menového fondu, ktorý síce umožňoval jeho členom meniť hodnotu svojich mien, ale po predchádzajúcej konzultácii s fondom. Spôsob uskutočnenia reformy bol formálnym porušením zmluvných pravidiel. Viedol k vystúpeniu z fondu v roku 1954. Z hľadiska dnešných oficiálnych paradigiem išlo o chybu. V danej medzinárodnej atmosfére však členstvo nemalo reálny význam.

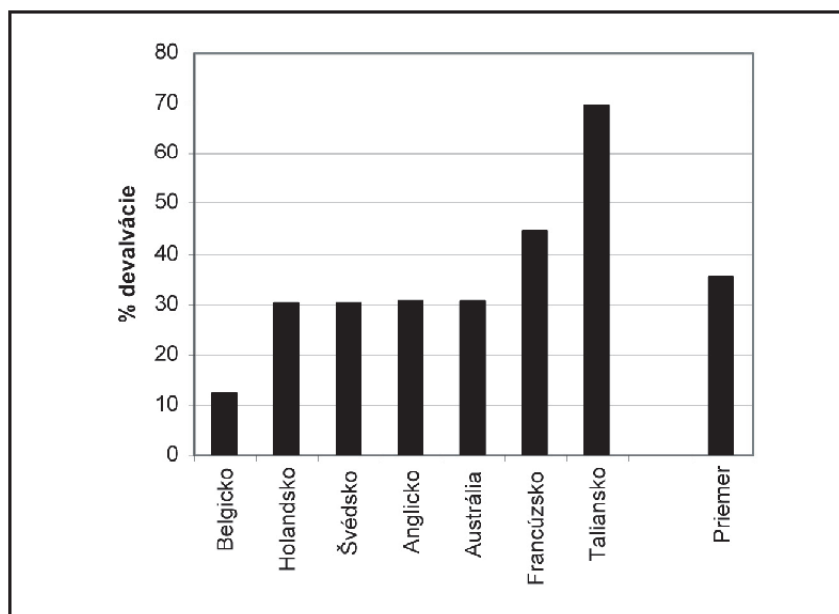
69 BUTACHOV, D. D. – VORONIN, A. G. – ZOLOTARENKO, E. D. – LOGOVINSKAJA, R. L. – RYBALKO, G. P. – SMIRNOVA, G. S. – TRIŠINA, I. E.: Valuty stran mira [Valuty vo svete]. Moskva 1981, s. 11.

**POROVNANIE
S POVOJNOVÝMI REFORMAMI
V ZAHRANIČÍ**

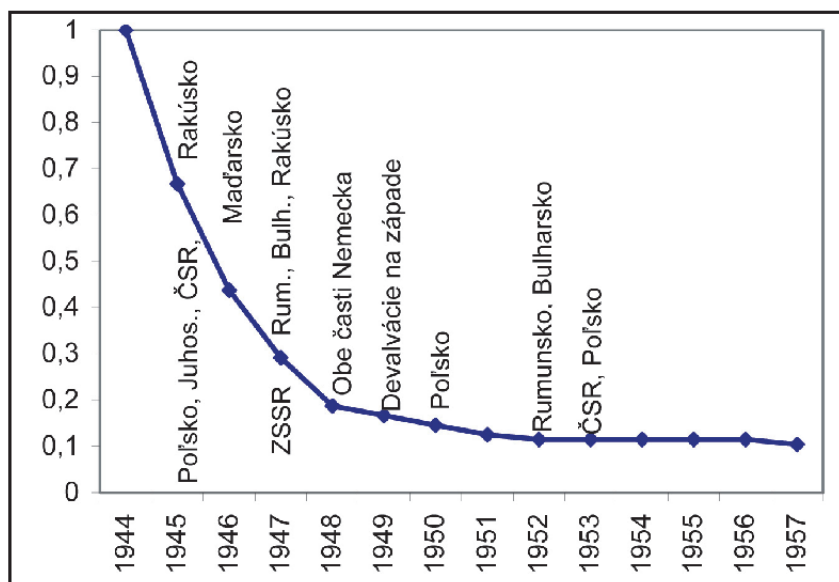
Riešenie menových problémov v Československu po 2. svetovej vojne nie je možné objektívne posudzovať bez porovnania so zahraničím (pozri tab. 11 a 12 a grafy 9 a 10), kde sa tieto problémy riešili dvoma základnými spôsobmi: spustením inflácie (Francúzsko, Taliansko, Maďarsko) alebo blokovaním a anulovaním previsu kúpnej sily (Juhoslávia, Poľsko, Rakúsko, Rumunsko, Bulharsko, ZSSR a obe časti Nemecka). Viaceré štáty pritom rozložili menovú nápravu do 2 – 3 krokov, ktorými korigovali menové opatrenia uskutočnené krátko po vojne. Tento prístup použili nezávisle od toho, či sa zásahy do meny uskutočnili pod vplyvom sovietskych poradcov. V Rakúsku a západnom Nemecku však druhý krok nasledoval skôr ako v štátoch sovietskej sféry.

Výrazný rozdiel je aj medzi štátmi, ktoré mohli využívať zdroje zo svojich kolónií (Belgicko, Holandsko a Anglicko) a svoju menu stabilizovali už na prelome 40. a 50. rokov, v rámci čoho prípadne uvoľnili viazané kontá. Ani tieto štáty však neobišla vlna masívnych devalvácií v roku 1949 (pozri graf 9).

Porovnanie časového rozloženia menových reforiem v stredo a východoeurópskych štátoch s poklesom vnútornej kúpnej sily francúzskeho franku v rokoch 1944 – 1953 (pozri graf 10) ukazuje, že prvé povojnové reformy sa konali v čase prudkého poklesu hodnoty franku, zatiaľ čo opakované v čase jeho definitívnej stabilizácie. Je zrejmé, že ich načasovanie a charakter zodpovedal všeobecnejším tendenciám povojnovej stabilizácie hospodárstva európskych štátov. Opakované reformy na začiatku 50. rokov boli nástrojom jednorazového ozdravenia mien, ktoré frank dosiahol až v ich polovici. Porovnanie pritom ukazuje, že miera znehodnotenia peňazí a strát obyvateľstva

Graf 9. Rozsah devalvácie mien niektorých západných štátov v roku 1949⁷⁰ (Zdroj: Z. Šustek)

Graf 10. Časové rozloženie menových reforiem v strednej a východnej Európe vo vzťahu k poklesu vnútornej kúpnej sily francúzskeho franku v rokoch 1944 až 1957⁷¹, hodnota franku v roku 1944 je zobrazená ako 1 (Zdroj: Z. Šustek)

bola v oboch prípadoch značná, resp. porovnateľná.

Juhoslávia

Povojnová obnova meny a menové zjednotenie územia prebehlo po etapách od 5. apríla do 21. júna 1945. Šesť

menových jednotiek, ktoré počas vojny v jednotlivých častiach Juhoslávie obiehali sa menili v siedmich pevných, silno devalvačných pomeroch (napr. 100 srbských dinárov za 5 nových, 100 chorvátskych kún na väčšine územia za 2,5 nových dinárov, v Srijeme za 0,7 no-

70 Tamže, s. 29, 31, 41, 50, 125, 181, 256 a 268.

71 Zostavené podľa: FAYETTE, C.: Les billets de la Banque de France 1800-2000 [Bankovky Banky Francúzska 1800 – 2000]. Nice 2000, s. 42.

vého dinára) až do celkovej sumy 5000 nových dinárov. Vyššie sumy v starých platidlách boli anulované. 5000 nových dinárov sa rovnalo presne 5000 nových Kčs. Juhoslávia sa vyhla československému problému viazaných vkladov a ich uvoľňovania. Ďalší menový vývoj a vývoj kurzu dinára k americkému doláru stanoveného v roku 1945 na 50 dinárov za 1 USD ukázal, že reforma bola benevolentná. Mena sa prepadala do inflácie, ktorú sa podarilo dočasne stabilizovať začiatkom 60. rokov. Lístkový systém v rôznych formách pretrval do roku 1955.⁷²

Maďarsko

Maďarská mena sa od jari 1945 postupne dostávala do hyperinflácie, ktorá vyvrcholila v júni a júli 1946 dvoj až trojnásobným znehodnocovaním za deň (!!!).⁷³ V decembri 1945 bol urobený pokus o jej zastavenie kolkovaním bankoviek vyšších hodnôt spojených s ich 75%-ným znehodnotením. Od 1. januára 1945 bola ako početná jednotka zavedená súbežná mena – daňové pengő, ktoré malo slúžiť na zabezpečenie stálej hodnoty vyberaných daní. Každý deň sa zverejňoval jeho aktuálny kurz. Od mája 1946 daňové pengő preberalo úlohu obeživa a normálne pengő v prvom júlovom týždni stratilo hodnotu. Ešte v prvej polovici júla ľudia aj denne vkladali a vyberali hotovosti v daňových pengő. Avšak jeho znehodnocovanie pokračovalo tak rýchlo, že každý musel okamžite utrátiť hotovosť, ktorú práve mal. Na konci júla si reálnu, hoci zanedbateľnú hodnotu zachovali

iba dve najvyššie bankovky – 10 mil. a 100 mil. daňových pengő – 5 a 50 filérov, t. j. 0,40 a 4,00 vtedajších Kčs. Vklady sa niekedy formálne prerátali, ale s výsledkom 0 forintov. Obyvatelia tak boli zbavení akýchkoľvek hotovostí a úspor. Avšak aj nová mena podliehala rýchlemu znehodnocovaniu, ktoré sa zastavilo až v polovici 50. rokov. Kúpnu silu obyvateľov pritom odčerpávalo šesť pôžičiek mieru. Prídelové lístky boli zrušené v roku 1949 a znova zavedené v rokoch 1951 – 1953.⁷⁴

Západné Nemecko

Reforma sa uskutočnila v roku 1948 podľa koncepcie amerických a domácich expertov.⁷⁵ Anulovala 90 % hotovosti prepočtom 10:1, pričom úplne sa anulovali hotovosti a vklady nacistických organizácií a inštitúcií a nedeklarované hotovosti a vklady. Prebehla bez denominácie, v dvoch krátko po sebe nasledujúcich fázach:

1. Hotovosti do 600 RM sa po prepočte vyplatili v termínoch (28. júna a po 28. auguste 1948) v dvoch dávkach po 40 a 20 DM⁷⁶ na osobu (Kopfgeld). Osoby, ktoré nemali celých 600 RM, dostali 40 + 20 DM zálohovo. Deklarované sumy nad 600 RM sa po prepočte 10:1 zložili na viazané účty.
2. V októbri 1948 sa ich polovica anulovala. Druhá polovica sa rozdelila na tri časti – 20 % sa tiež anulovalo, 70 % sa uvoľnilo a 20 % vyplatilo v obligáciách splatných v roku 1953. Týmto spôsobom majitelia stratili 93,5 % pôvodnej sumy.

Tvrdosť reformy zmiernila v roku 1955 dodatočná výplata vkladov, ktoré preukázateľne vznikli pred rokom 1941 prerátaných v pomere 10:1. Po menovej reforme v Rumunsku v roku 1952 ide o najtvrdšiu reformu v povojnovom období. Napriek tomu ju pamätníci vnímajú kladne. Dodatočné zmiernenie jej dopadu sa podobá vlnám zlacňovania tovaru v ČSR v rokoch 1953 – 1960. Pre porovnanie tvrdosti dopadu ostatných povojnových reforiem na obyvateľov má táto reforma najvyššiu výpovednú hodnotu, lebo jedine ona je nenapadnuteľná ideologicky motivovanými argumentmi.

Východné Nemecko

Reforma prebehla v jednej fáze, bez denominácie a zrušenia lístkov (zrušené v roku 1955). Občania mohli vymeniť na osobu bez straty hodnoty (1:1) 70 RM, čo zodpovedalo približne 7 USD.⁷⁷ Hotovosti nad 70 RM stratili 90 % hodnoty prepočtom 10:1. Vklady sa prepočítavali v troch pásmach – do 100 RM bez straty hodnoty (1:1), 100 – 1000 RM so stratou 80 % (5:1) a nad 1000 RM so stratou 90 % (10:1). Reforma bola miernejšia ako v západnom Nemecku, ale po Rumunsku najtvrdšia v štátoch sovietskej sféry, nevyžadovala dodatočné korekcie.

Rakúsko

Reforma prebehla v troch fázach, bez denominácie:⁷⁸

1. Na jar roku 1945 sa 60 % starých kont blokovalo úplne a 40 % podmienenčne, túto časť bolo možné na

72 UGRČIĆ, M.: Novčani sistem Jugoslavije [Peňažný systém Juhoslávie]. Beograd 1968, s. 140.

73 BOTOS, J.: A korona, pengő és forint inflációja (1900–2006) [Inflácia koruny, pengő a forintu (1900 – 2006)]. Budapest 2006, s. 172; BOTOS, J.: A Magyar nemzeti bank története II. Az önálló jegybank 1924–1948 [Dejiny Maďarskej národnej banky II. Samostatná cedulová banka 1924 – 1948]. Budapest 1999, s. 333; Zbierka maďarských vkladných knižiek z čias maďarskej inflácie. Archív autora.

74 BALOGH, S.: Nehéz estendők kronikája 1949–1953 [Kronika ťažkých rokov 1949 – 1953]. Budapest 1986, s. 135 a 326.

75 KAHNT, H. – PONTZEN, M. – SCHÖNE, M. H. – WALZ, K.: Die Geschichte der Deutschen Mark in Ost und West [Dejiny nemeckej marky na východe a na západe]. s. 57.

76 DM – Deutsche Mark – nemecká marka – základná jednotka meny v Západnom Nemecku, resp. SRN zavedená 21. 6. 1948 a používaná až do zavedenia eura v roku 2002.

77 USD – medzinárodná skratka pre americký dolár.

78 PRESSBURGER, S.: Oesterreichische Notenbank 1816–1966. Geschichte des oesterreichischen Notenstituts [Rakúska cedulová banka 1816 – 1866. Dejiny rakúskeho cedulového ústavu]. Wien 1966, s. 489 – 490.

odôvodnenú žiadosť uvoľniť. Nové vklady boli voľné.

2. 30. novembra 1945 sa uskutočnila „austriзация“, pri ktorej sa na osobu menili hotovosti do 150 RM v bankovkách 10 až 1000 RM alebo 10 – 1000 spojeneckých šilingov bez straty hodnoty (1 : 1) za nové šilingové bankovky. Hotovosti nad 150 RM prepadli. Drobné bankovky po 1 – 5 RM alebo 0,50 – 5 spojeneckých šilingoch ostali dočasne v obehu.
3. 20. – 23. decembra 1947 sa hodnota všetkých hotovostí a vkladov znížila na 1/3 (strata 66,7 %). Iba hotovosti do 150 šilingov na osobu sa menili bez straty v pomere 1 : 1 za nové peniaze. Úplne blokované vklady sa zrušili, čiastočne blokové vklady sa premenili na 2%-né štátne dlhopisy. 1/4 kont verejných inštitúcií sa anulovala a 1/4 sa blokovala na jeden rok.

Reforma sa v prvých dvoch fázach podobala reforme v ČSR v roku 1945. Dokonca hodnota 150 šilingov (750 Kčs) bola blízka kvóte 500 Kčs. Jej autori však skôr našli odvahu na anulovanie prebytku kúpnej sily v druhej fáze. Azda preto, že Rakúsko bolo de facto porazenou krajinou a nemohlo si robiť nádeje na prípadnú náhradu utrpených škôd. Druhá fáza reformy postihovala hotovosť miernejšie ako reforma v ČSR v roku 1953, ale tvrdšie dopadla na vklady. Až do polovice 50. rokov bola nasledovaná infláciou. Len v rokoch 1949 – 1953 klesla kúpna sila šilingu na polovicu.

ZSSR

Reforma prebehla v jedinej fáze v decembri 1947 anulovaním 90 % hotovostí (10 : 1), bez denominácie. Vklady do 3000 starých rubľov hodnotu nestratili, pásmo 3000 – 10 000 rubľov stratilo 1/3

hodnoty a pásmo nad 10 000 rubľov 1/2 hodnoty, peniaze organizácií na účtoch sa preratúvali 5 : 4, t. j. s 20% stratou.

Išlo zdánlivo o najmiernejšiu reformu. Vychádzala však z prevažne veľmi nízkeho základu, lebo v 30. rokoch bola priemerná výška úspor na osobu iba symbolická. Na druhej strane riešila veľké, sociálne a regionálne podmienené rozdiely v príjmoch, ktoré nie je možné charakterizovať priemerným platom 537 rubľov. Značné sumy mohli usporiť vojaci, ktorí mali za vojny minimálne životné náklady, ale okrem služného a poľných príplatkov dostávali za bojové úspechy odmeny 500 – 3000 rubľov. Veľké sumy mohli mať ľudia, ktorí sa za okupácie zmocnili zásob peňazí v trezoroch Štátnej banky. Značné príjmy mohli mať priekupníci s potravinami legálne predávanými na kolchoznych trhoch za vysoké ceny. Avšak aj z priemerných plátov a príplatkov v zbrojnom priemysle mohli vzniknúť pri normovanej, extrémne redukovanej spotrebe číselne nemalé úspory. Na druhej strane tieto hotovosti odčerpávali drakonické komerčné ceny na oficiálnom voľnom trhu.⁷⁹ Týmto spôsobom bol znížený od roku 1946 do menovej reformy v roku 1947 peňažný obeh z 73,9 na 63,4 mld. rubľov.⁸⁰

Poľsko

Menová náprava prebehla v troch fázach.⁸¹

1. V roku 1945 podľa oblastí mohli obyvatelia získať za staré peniaze 500 nových zlotých na osobu. Zvyšok bol anulovaný. Podniky v oblastiach oslobodených do 6. januára 1945 mohli získať výmenou za staré peniaze najmenej 2000 nových zlotých. Na ostatnom území boli hotovosti a vklady podnikov anulované.

2. 28. novembra 1950 sa uskutočnila reforma spojená s denomináciou v pomere 100 : 3, t. j. 33,3 : 1. Výmenou hotovostí v pomere 100 : 1 stratili majitelia 66,7 % hodnoty. Vklady do 100 000 starých zlotých (cca 5 priemerných plátov) hodnotu nestratili (pomer 100 : 3). Pásmo vkladov nad 100 000 zlotých stratilo 66,7 % hodnoty (pomer 100 : 1), ako hotovosti. Reforma bola miernejšia ako v Bulharsku v roku 1952 a v ČSR v roku 1953, kde prepočtom 5 priemerných vkladov vznikli straty 75, resp. 40,7 %.

3. 3. januára 1953 boli zvýšené ceny a podľa výšky aj mzdy. Tým sa vklady znehodnotili zhruba o 40 %. Samotná zmena hladiny cien a miezd sa takmer nedotkla nízkopríjmových skupín, ale citeľne postihla ľudí s vyššími príjmami. Bez výmeny peňazí tak bol dosiahnutý podobný účinok ako pri predchádzajúcej reforme.

Ani tri reformy za sebou nedokázali utlmiť infláciu, ktorá do konca 60. rokov dosiahla 53 % a neskôr prerástla do hyperinflácie, ktorá sa skončila až začiatkom 90. rokov.

Rumunsko

Menová náprava prebehla v dvoch fázach.⁸²

1. V rokoch 1944 – 1947 bola vyvolaná prudká inflácia, ktorá sa skončila anulovaním prevažnej časti hotovostí. Výmena sa uskutočnila 15. augusta 1947 v pomere 20 000 : 1 podľa sociálneho postavenia občanov. Roľníci, ktorí splnili dodávky, mohli vymeniť 7 500 000 lei za 375 nových lei, ostatní roľníci 5 000 000 lei za 250 nových lei, zamestnanci 3 000 000 lei za 150 nových a ostatné osoby 1 500 000 lei za 75 lei no-

79 HORNA, M.: Souběžná měna a problém černých cen, s. 49; DOBROCHOTOV, L. N. – KOLODEŽNYJ, V. N. – PUŠKAREV, V. S. – ŠEPELEV, V. N. (zost.): Denežnaja reforma v SSSR 1947 goda, Dokument č. 2.2.

80 Tamže, Dokument č. 2.25.

81 KARPIŃSKI, Z.: Ustroje pieniężne w Polsce od roku 1917 [Peňažné systémy v Poľsku od roku 1917]. Warszawa 1968, s. 167 – 198; NAJDER, E. R.: Une histoire de la monnaie polonaise 1918-1992 [Dejiny poľskej meny 1918 – 1992]. Paris 1993, s. 77 a 85.

82 KIRIŢESCU, C. C.: Sistemul bănesc al leului și precursorii lui, III., s. 116 – 125, 258 – 266.

vých. Zvyšok sa blokoval a takmer vždy anuloval. Priemerný plat zamestnancov krátko pred reformou bol približne 3 000 000 starých lei a nepokrýval životné náklady. Vymenené sumy boli symbolické – 2,5; 1,6; 1,0 a 0,5 USD a reforma vyústila do zásobovacieho chaosu.⁸³

2. 28. januára 1952 prebehla reforma spojená s denomináciou 20 : 1, no bez zrušenia lístkov. Pásmo hotovosti do 1000 starých lei (1/8 priemerného platu) stratilo 80 % hodnoty (100 : 1), pásmo 1000 – 3000 starých lei (3/8 priemerného platu) 90 % (200 : 1) a pásmo nad 3000 lei 95 % hodnoty (400 : 1). Pásmo vkladov do 1000 starých lei stratilo 60 % hodnoty (50 : 1), pásmo 1000 – 3000 starých lei 80 % (100 : 1) a pásmo nad 3000 lei 90 % hodnoty (200 : 1).

Išlo o najtvrdšiu povojnovú reformu v strednej a východnej Európe, v šepkande ľudí avizovanú dlhšie ako rok pred jej vykonaním.⁸⁴ Jej výsledok bol navyše pochybný vzhľadom na minimálny príjem obyvateľstva a jeho schopnosti vytvárať v období rokov 1947 – 1950 úspory. Priemerný plat 8000 lei v hotovosti stratil 91,8 % hodnoty, rovnaká suma ako vklad stratila 83,7 % hodnoty. Pri prepočte vyšších súm straty rýchlo konvergovali k 95 %. Nízko stanovené prvé dve pásma výmeny istým spôsobom nahrádzali bez sociálneho cenzu zvýhodnenú výmenu 300 starých Kčs v Československu. Životné podmienky v Rumunsku boli naďalej mimoriadne tvrdé. Jednotné úradné ceny sa v prepočte približovali československým, ale pri polovičných až tretinových mzdách.⁸⁵ Lístkový systém bol zrušený až od 1. januára 1955.⁸⁶

Bulharsko

Menová náprava prebehla v dvoch fázach:⁸⁷

1. 10. – 16. marca 1947 mohlo obyvateľstvo vymeniť v pomere 1 : 1 finančnú sumu do 2000 leva (= 8 USD) v bankovkách v hodnote 200 – 5000 leva. Zvyšok sa fakticky anuloval uložením na viazané vklady. Súkromné podniky mohli v pomere 1 : 1 vymeniť max. 35 000 leva. Hotovosti štátnych podnikov ostali nedotknuté. Naďalej platili mince a bankovky po 20 a 50 leva, išlo však o zanedbateľné hodnoty.

2. 12. – 15. apríla 1952 prebehla reforma spojená s denomináciou 25 : 1 a zrušením lístkov. Hotovosti sa menili so stratou 75 % (100 : 1). Vklady v pásme do 50 000 starých leva (4 priemerné platy) stratili 25 % hodnoty (100 : 3), v pásme 50 000 – 200 000 leva 50 % (100 : 2) a nad 200 000 leva 75 % (100 : 1), ako hotovosti.

Reforma bola tvrdšia ako v Poľsku, ale miernejšia ako v ČSR, kde strata pri prepočte 4 mesačných plátov v hotovosti s využitím výhodnej výmeny 300 Kčs 5 : 1 bola 88,65 %, bez jej využitia 90 %, pri obyčajných vkladoch dosiahla 30 %.

Tab. 11. Hodnota maximálnej sumy v novej mene podľa úradného kurzu amerického dolára, ktorú občania štátov strednej a východnej Európy dostali vyplatenú na osobu v hotovosti pri prvej povojnovej reforme a režim vkladov, rozsah dodatočných uvoľnení v Západnom Nemecku je uvedený v pomere k celej preratúvanej sume

Štát	Rok	USD	Režim vkladov			
			Prepočet	Viazanie	Uvoľnenie	Anulovanie
Juhoslávia	1945	100				+
Československo	1945	10		+	rôzne	
Poľsko	1945	4,5				+
Rakúsko	1945	15		+	40 %	60 %
Maďarsko	1946	≈ 1 ^{*)}	+			+ ^{*)}
Rumunsko	1947	0,5 – 2,5		+		+
Bulharsko	1947	8		+		+
ZSSR	1947	rôzne	+			
Záp. Nemecko	1948	6	+	+	35 + 5 %	50 + 10 %
Vých. Nemecko	1948	7	+			

*) odhad na základe celkového obehu adópengó 31. 7. 1946 na jedného obyvateľa, prepočet vkladov sa síce niekedy formálne uskutočnil, no výsledkom bola nulová hodnota vo forintoch.

83 ŠUSTEK, Z.: Reforma monetară din 15 august 1947 în raportul ambasadei Cehoslovaciei la București [Menová reforma z 15. augusta 1947 v hlásení Československého vyslanectva v Bukurešti]. Cvmidava, 30, s. 121.

84 BÎTFOI, D. L.: Așa s-a născut omul nou. În România anilor '50 [Takto sa zrodil nový človek. V Rumunsku 50. rokov]. Compania. București 2012, s. 356.

85 Tamže, s. 357 a 417.

86 GIURESCU, D. C. (zost.): Istoria României în date [Dejiny Rumunska v dátumoch]. București 2003, s. 538.

87 AVRAMOV, R. (zost.): 120 Years Bulgarian National Bank 1879–1999 [120 rokov Bulharskej národnej banky 1879 – 1999]. Sofia 1999, s. 161 a 176.

Tab. 12. Straty v % pri prepočte 6 priemerných mesačných platov pri menových reformách v ôsmich stredo a východoeurópskych štátoch, počet 6 platov bol zvolený kvôli porovnateľnosti údajov so ZSSR

Štát	Rok	Prerátané ako		
		vkład	hotovosť	zvýhodnená hotovosť
ZSSR	1947	1,9	90	–
Rakúsko	1947	67	66,7	–
Záp. Nemecko	1948	93,5	93,5	–
Vých. Nemecko	1948	82	90	–
Poľsko	1950	6	66,7	–
Rumunsko	1952	89	94,5	–
Bulharsko	1952	33,2	75	–
ČSR	1953	48	90	89,1

SKRYTÉ DÔSLEDKY MENOVEJ REFORMY

Menová reforma výrazne zasiahla oceňovanie nehnuteľností. Ešte hlboko do 50. rokov sa totiž oceňovali podľa tabuliek z roku 1939. Na ich základe sa podľa stavu nehnuteľnosti vyrátala cena, ktorá sa delila denominačným pomerom 5:1.⁸⁸ Keďže hospodárske čísla pred vojnou a po menovej reforme boli podobné, spôsobil tento prepočet vlastne päťnásobné znehodnotenie nehnuteľností. Predávajúci tým výrazne strácali, kupujúci neúmerne získavali. Toto pravidlo bolo aj dôsledkom administratívneho nepochopenia či (zámerného) ignorovania prepočtu protektorátnej koruny na československú, kde tabuľkové podklady pre odhad cien nehnuteľností mali byť už v roku 1945 zvýšené na trojnásobok a prípadne ďalej upravované.

Časť obyvateľstva nebola zvyknutá na číselne nízku hladinu cien. Preto spočiatku nevedela s novými peniazmi s vyššou kúpnu silou hospodáriť. Utrácaním nadmerných súm sa dostávala do ťažkostí.

ZHODNOTENIE REFORMY

Menová reforma v ČSR v roku 1953 bola bezpochyby tvrdým zásahom do života ľudí, so silným nivelizačným

účinkom. Prejavilo sa to nielen v jej subjektívnom vnímaní, ale aj v presnom vyčíslení strát obyvateľstva ako celku i v jednoznačnej odozve v demografických ukazovateľoch.

Sprevádzali ju viaceré závažné chyby: (1) značný odklad oproti naliehavosti vyriešenia povojnových menových problémov, (2) nevierohodné odôvodnenie, (3) nedostatočné objasnenie pravidiel, (4) nadhodnotenie kurzu novej Kčs k cudzím menám, (5) necitlivosť k skupinám občanov, ktoré vyžadovali osobitné zaobchádzanie. Pritom ich situáciu by bolo vyriešilo krátke rozšírenie vykonávacej vyhlášky k zákonu o menovej reforme.

Z hľadiska dopadu na obyvateľov išlo zhruba o štvrtú najtvrdšiu reformu v deviatich stredo a východoeurópskych štátoch. Zaujímá medzi nimi teda stredovú pozíciu.

Príčiny reformy mali prevažne vonkajší pôvod v nemeckej expanzii, okupácii a exploatácii československého hospodárstva. Často zdôrazňované vnútorné príčiny vyplývajúce z hlbkej zmeny štruktúry hospodárstva na prelome 40. a 50. rokov a zo zvýšených nákladov na zbrojenie, ako aj z transferov obyvateľstva, boli skôr druhořadé. Ukazuje to porovnanie s Maďarskom, ktoré bolo tiež nútené nadmerne roz-

víjať ťažký priemysel, kde vojnové ničenie malo väčší rozsah a muselo platiť reparácie. Napriek tomu vystačilo s radikálnou likvidáciou hotovostí krátko po vojne. I keď negatívny dopad zbrojenia na hospodárstvo na začiatku 50. rokov je zrejmý, natíska sa otázka, do akej miery by sa Československo v tom čase mohlo vyhnúť zbrojeniu, ak by sa po vojne dostalo do opačnej sféry vplyvu.

Napriek svojim negatívam však menová reforma z roku 1953 ukončila osem rokov menovej nestability a neistoty. Vytvorila pomerne stabilný menový systém s racionálnou sústavou nízkych hospodárskych čísel, ktorý dokázal takmer 40 rokov vzdorovať mnohým neskorším hospodárskym ťažkostiam. Po inflácii z 90. rokov, ktorá spôsobila približne rovnaké znehodnotenie hotovostí obyvateľov ako reforma z roku 1953, tento systém dodnes funguje v Čechách a na Morave. Na Slovensku bol v roku 2009 hladko včlenený do integrovaného európskeho systému.

Tento fakt vyniká najmä v porovnaní s Poľskom, ktoré malo chronické menové problémy napriek trom reformám, a Juhosláviou, kde relatívne mäkkú jednorazovú reformu z roku 1945 nasledovali opakované inflačné vlny až do 90. rokov. V menšej miere je tento rozdiel viditeľný v porovnaní s Rakúskom, kde sa inflácia po dvoch podobne tvrdých reformách ako v Československu skončila až v polovici 50. rokov. A to napriek významnej hospodárskej pomoci prostredníctvom Marshallovho plánu. Naopak oveľa tvrdšie reformy v oboch častiach Nemecka nevyžadovali dodatočné korekcie, a to napriek tomu, že východné Nemecko (neskôr NDR) malo menší hospodársky potenciál ako západné Nemecko (neskôr SRN) a navyše muselo uspokojovať až do roku 1953 paračné nároky ZSSR.

Alternatívou reformy bolo spustenie inflačného procesu, pravdepodobne podobného podobnému vývoju vo

88 Dokument o odhade rodinného domu. Archív autora.

Francúzsku alebo Juhoslávii v 50. rokoch, so stabilizáciou meny na prelome 50. a 60. rokov a jej následnou denomináciou. Straty jednotlivcov by sa pravdepodobne príliš nelíšili, len by boli rozložené do dlhšieho obdobia a boli by navonok znesiteľnejšie.

V zásade všetky štáty postihnuté vojnou dosiahli stabilizáciu meny až koncom 50. rokov. V Československu za definitívny koniec tejto stabilizácie možno považovať až posledné masové zníženie cien v roku 1960.

Označenie reformy z roku 1953 za „komunistickú krádež storočia“, „štátny bankrot“ či „sovietizáciu meny“ je zavádzajúce. Stupeň utajenia, tvrdosť dopadov a technika prevedenia nevybočuje z rámca reforiem v iných európskych štátoch postihnutých vojnou,

nezávisle od ich politicko-hospodárskeho usporiadania a orientácie. Vina vtedajšieho režimu spočíva hlavne v odkladaní jej vykonania kvôli populizmu a boju o moc, nevhodnom a nepresvedčivom odôvodnení samotnej reformy, nepostačujúcom vysvetlení jej pravidiel, nedostatočnom premyslení šírky sociálnych dopadov reformy, ako aj v prehnaných sprievodných bezpečnostných a represívnych opatreniach. Skutočným, resp. dominantným vinníkom menových reforiem po 2. svetovej vojne, nielen v Československu, ale aj v iných štátoch je agresia nacistického Nemecka a v širšom dejinnom rámci príčiny, ktoré ju iniciovali.⁸⁹

V porovnaní s inými štátmi však možno pre vtedajší režim nájsť poľahčujúcu okolnosť v tom, že hospodárska

vyspelosť, relatívne malé vojnové poškodenie Československa a jeho nezaťaženie reparáciami mu do určitej miery dávali nádej, že bude schopný časom zvládnuť menový problém vlastnými silami. Bola to ilúzia, ale mohla byť ďalším dôvodom, prečo režim reformu odkladal.

Je nespochybniteľné, že k reforme prispeli aj nerealisticky stanovené hospodárske ciele, sčasti formulované pod sovietskym tlakom, ale aj atmosférou budovateľskej eufórie z konca vojny.

Skúsenosti z menovej reformy však boli podnetom k určitej sebareflexii režimu. Jeho prístup k vytyčovaniu hospodárskych cieľov dostal vďaka jej realistickejšiu podobu a začal sa viac orientovať na uspokojovanie bežných potrieb ľudí.

Zbyšek Šustek • Currency reform in Czechoslovakia in 1953 and its historical and political background

The roots of currency reform announced on 31 May 1953 reach back to the mid-1930s, when Czechoslovakia had to meet two negative external factors – the delayed impacts of the Great Depression of 1929 and threat of the Nazis aggression. Thus, the simultaneous solving of these impacts, extensive preparations for defense and care at refugees from the border zone, severed in 1938, triggered a “directed” inflation in late 1930s. It was considerably deepened by the Nazis economic policy in occupied Bohemia and Moravia. Although Slovakia better resisted to the German economic exploitation, inflation progressed here, too, with some delay. In 1945, issuing of the invasion currency also increased the inflation rate. In November 1945 all deposits and cash, except for 500 crown per capita, were blocked. But the blocked sums were too liberally de-blocked, in an illusory expectation that Germany will have paid its debts. In this way, uncovered money returned back into circulation. After 1948, too extensive building activity, turbulences caused by economy nationalization, defense costs and compulsive collectivization of agriculture contributed to inflation. The reform of 1953 resolved cumulative effect of many causes that had to be solved much earlier, in a more appropriate atmosphere. It connected currency denomination in relation 5 : 1 with depreciation of cash in relation 10 : 1 and differenced depreciation of deposits. The rules of reform were not clearly explained and its real causes were hidden after ideological phrases. The reform did not consider some social groups deserving a special care. All this heavily worsened acceptance of the reform by the population.

Ing. Zbyšek Šustek, CSc. (1953)

Je absolventom Lesníckej fakulty VŠZ v Brne, vedeckú aspirantúru ukončil v Ústave experimentálnej biológie a ekológie SAV Bratislava. Popri ekológii hmyzu sa zaoberá dejinami peňazí a meny v strednej a východnej Európe. Je predsedom Slovenskej numizmatickej spoločnosti pri SAV, čestným členom Rumunskej a Bieloruskej numizmatickej spoločnosti a členom Maďarskej numizmatickej spoločnosti. Je redaktorom časopisu *Numizmatika* a členom redakčnej rady *Buletinul Societății Numismatice Române*. Uverejnil 283 prác z oblasti numizmatiky, ktoré boli zverejnené vo viacerých časopisoch na Slovensku, v Rumunsku, Poľsku a Srbsku. Je spoluautorom publikácie *Kronika peňazí na Slovensku a Platidlá na Slovensku / Money in Slovakia*. Je taktiež spoluautor viacerých výstav a expozícií.

89 Z týchto príčin pravdepodobne zohrali dominantnú úlohu reparačné povinnosti uložené Nemecku Versailleským mierom nielen ako náhrada za spôsobené škody, ale aj ako pomsta za obdobne tvrdé povinnosti uložené Francúzsku po prusko-francúzskej vojne v roku 1871. Nemecko ich nebolo schopné (a ani ochotné) platiť v uloženom rozsahu a umelo vyvolalo infláciu. Tá mu síce umožnila čiastočne sa vyhnúť plateniu reparácií, ale silno prehĺbila sociálne problémy spôsobené vojnou a vohnala obyvateľstvo do náruče nacizmu.